

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

**Н.М. ГОНЧАРУК,
Л.А. ОНУФРІЄВА,
О.М. ЧАЙКОВСЬКА**

НАВЧАЛЬНА ПСИХОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

**Методичні рекомендації
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 053 Психологія**

Електронне видання

Кам'янець-Подільський
2022

УДК 378.147.091.33-027.22:159.9(057.8)

ББК 74.580.252+88.3я73

Г65

*Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка,
протокол № 11 від 29 листопада 2022 року*

Рецензенти:

Гуляс Інеса Антонівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної психології і психодіагностики Рівненського гуманітарного університету

Рудзевич Ірина Леонідівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Гончарук Н.М., Онуфрієва Л.А., Чайковська О.М.

Г65 Навчальна психологічна практика: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 053 Психологія [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 81 с.

Електронна версія методичних рекомендацій доступна за покликанням:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6880>

Методичні рекомендації до навчальної психологічної практики розроблено відповідно до освітньо-професійної програми «Психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Методичні рекомендації містять загальну інформацію про організаційні особливості проходження навчальної психологічної практики, її мету, основні завдання, форми звітності.

УДК 378.147.091.33-027.22:159.9(075.8)

ББК 74.580.252+88.3я73

© Гончарук Н.М., Онуфрієва Л.А., Чайковська О.М., 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
1. Мета та завдання практики	5
2. Вимоги до баз практики та їх перелік	6
3. Перелік визначених компетентностей	7
4. Терміни проходження практики.....	8
5. Організація проведення практики	9
6. Зміст практики	15
7. Індивідуальні завдання	21
8. Вимоги до звіту про практику	23
9. Критерії оцінювання результатів практики та визначення рівня сформованості компетентностей	26
10. Порядок підбиття підсумків практики.....	29
ЛІТЕРАТУРА.....	31
ДОДАТКИ.....	33

ПЕРЕДМОВА

Формування професійних вмінь здобувачів вищої освіти нерозривно пов'язано з ефективною організацією практики. Вона є необхідною умовою закріплення теоретичних знань, отриманих у межах освітнього процесу. Аналіз досвіду фахівців психологічного профілю уможливорює сформуванню загального уявлення про роботу психолога, засвоїти необхідні основи практичних вмінь і навиків майбутніх фахівців. Під час проходження практики здобувачі вищої освіти знайомляться з інноваційними психологічними технологіями, авторськими школами, а також колом психологічних проблем та особливостями їх вирішення. Це дає змогу дослідити сучасний стан психологічної роботи у профільних закладах.

У пропонованих методичних рекомендаціях відображено загальну інформацію про організаційні особливості проходження навчальної психологічної практики, її мету, основні завдання, організаційні аспекти проведення психологічних заходів, вимоги до підведення підсумків практики.

Програму навчальної психологічної практики укладено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 08 квітня 1993 р. № 93, Положення про проведення практики здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, затвердженого вченою радою К-ПНУ імені Івана Огієнка від 30 серпня 2021 р. №10, Положення про організацію освітнього процесу в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Предметом навчальної психологічної практики є психологічне забезпечення методів, засобів і прийомів психологічної роботи у різних типах закладів.

Міждисциплінарні зв'язки: вступ до спеціальності, загальна психологія з практикумом, соціальна психологія, вікова та педагогічна психологія.

1. Мета та завдання практики

Метою навчальної психологічної практики здобувачів вищої освіти другого курсу є ознайомлення з роботою психологічної служби базових закладів, основною проблематикою, змістом, формами та методами діяльності психолога.

Програма навчальної психологічної практики включає такі **завдання**:

1. Ознайомлення з роботою психологічної служби закладу.
2. Дослідження основної психологічної проблематики базового для проходження практики закладу, вивчення документації та ознайомлення з оснащенням кабінету психолога.
3. Формування умінь і навичок самостійного планування й організації психологічної роботи.
4. Ознайомлення з основними напрямками діяльності психолога: психологічною діагностикою, психокорекцією, психопрофілактикою, психоконсультаванням, психологічною просвітою.
5. Відвідування й аналіз психодіагностичних, психокорекційних, психопрофілактичних та інших видів занять, які проводить психолог.
6. Закріплення, поглиблення і практичне використання здобувачами вищої освіти теоретичних знань із фахових дисциплін під час виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань.

2. Вимоги до баз практики та їх перелік

Базовими для проходження практики є установи та організації, які спроможні забезпечити реалізацію програми практики. Вони повинні відповідати таким вимогам:

- мати у штатному розписі фахівців-психологів;
- відповідати кваліфікаційним вимогам, що передбачають достатню кваліфікацію та досвід роботи керівників від бази практики;
- надавати здобувачам вищої освіти право користуватись навчальними фондами: бібліотекою, кабінетами, лабораторіями, документацією, необхідною для виконання програми практики.

Базовими для проходження навчальної психологічної практики є заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, навчально-виховні комплекси, спеціалізовані загальноосвітні школи, гімназії, ліцеї, професійні коледжі, навчально-реабілітаційні центри, спеціальні школи, центри соціальних служб для сім'ї та молоді, спеціалізовані соціально-психологічні служби, перинатальні центри, приватні підприємства й інші організації, які мають у своєму штаті психологів. З усіма базами практики університет укладає договори за формою, визначеною у Положенні про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 08.04.1993 року за №93. Тривалість їх дії може визначатися періодом цього виду практики або продовжуватися до п'яти років, що погоджується договірними сторонами.

Бази практики повинні відповідати вимогам програми і бути придатними для виконання завдань навчальної психологічної практики.

Здобувачі вищої освіти можуть самостійно, за погодженням із кафедрою загальної та практичної психології, обирати місце проходження навчальної психологічної практики і пропонувати її для укладання відповідного договору.

3. Перелік визначених компетентностей

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій і методів психологічної науки та характеризується комплексністю і невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК 2 Знання і розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 3 Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК 4 Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 5 Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 6 Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК 7 Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК 4 Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати й узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.

СК 7 Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки і рекомендації.

СК 9 Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну діяльність відповідно до запиту.

СК 13 Здатність до володіння розумінням взаємодії людини і технічних пристроїв та закономірностей управлінської діяльності.

СК 14 Здатність до забезпечення психологічного консультування, коучингу і тренінгу, спрямованих на вирішення проблем клієнта.

Програмні результати навчання відповідно до освітньої (освітньо-професійної / освітньо-наукової) програми:

ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання

ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань

ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.

ПР5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги

ПР6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження

ПР9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання

ПР11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій

ПР12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника.

ПР20. Здійснювати планування, організовувати і забезпечувати проведення психологічного консультування, коучингу і тренінгу, спрямованих на вирішення проблем клієнта.

4. Терміни проходження практики

На проходження навчальної психологічної практики відводиться 180 навчальних годин. Кількість кредитів ЄКТС – 6. Практика триває 4 тижні (або 20 робочих днів). Форма підсумкового контролю – залік.

5. Організація проведення практики

5.1. Права та обов'язки керівників практик від кафедр

Безпосереднє керівництво практикою здійснюють викладачі кафедри загальної та практичної психології, котрі мають психологічну освіту та досвід роботи на посаді психолога понад 3 роки або викладацький стаж роботи в закладах вищої освіти.

Керівники практики від кафедри загальної та практичної психології (далі – керівники практики від кафедри) роз'яснюють здобувачам вищої освіти завдання практики, надають їм необхідні консультації, відвідують та аналізують заходи психологічної спрямованості, які проводить практикант, контролюють відвідування, перевіряють звітну документацію, оцінюють роботу здобувачів вищої освіти.

Методична робота керівників практики від кафедри проходить у три етапи: організаційний (підготовка програм практики, організація настановної конференції); основний (моніторинг діяльності здобувачів вищої освіти під час практики), підсумковий (проведення заліку та звітної конференції).

Перший **етап** – **організаційний**. На цьому етапі керівники навчальної психологічної практики виконують такі види діяльності:

1. Відповідальний за практику від кафедри загальної та практичної психології організовує настановну конференцію, у роботі якої беруть участь завідувач кафедри, керівники практики від кафедри загальної та практичної психології (далі – керівники практики від кафедри), провідний фахівець навчального відділу та здобувачі вищої освіти. Вони детально роз'яснюють здобувачам вищої освіти завдання, їхні обов'язки та права.
2. Керівники практики від кафедри організовують роботу здобувачів вищої освіти у перший день, подаючи направлення на практику керівникам базових закладів.
3. У перший тиждень вони надають допомогу в структуруванні та підготовці індивідуального плану роботи.

На **основному етапі** керівники психологічної практики виконують такі види діяльності:

1. Надають необхідні консультації з питань проходження навчальної психологічної практики.
2. Відвідують бази практики, проводять бесіди з адміністрацією та психологами, знайомляться з документацією, яку ведуть здобувачі вищої освіти.
3. Ознайомлюються з індивідуальними планами роботи практикантів, контролюють записи, внесені до щоденника практики.
4. Оцінюють якість виконаної роботи здобувачів вищої освіти на практиці.

Важливим завершальним етапом є підведення підсумків роботи. На **підсумковому етапі** керівники практики виконують такі види діяльності:

1. Перевіряють документацію, яку ведуть здобувачі вищої освіти, оцінюють їхню роботу та зараховують залік за результатами практики.
2. Беруть участь в організації звітної конференції, що має за мету обговорення підсумків виконаної роботи.
3. Складають звіти про результати навчальної психологічної практики і подають їх провідному фахівцеві навчального відділу з питань практики на факультеті.
4. Організують виставку взірцевих робіт і матеріалів практики.

5.2. Права та обов'язки керівників від баз практик

Керівники від баз практики (психологи) знайомлять здобувачів вищої освіти з проблематикою і специфікою психологічної роботи у закладах, демонструють обладнання кабінетів, надають організуючу допомогу здобувачам вищої освіти під час виконання завдань практики.

Психологи як керівники від баз практики мають право:

1. Залучати здобувачів вищої освіти до виконання поточної роботи згідно плану роботи психолога за умови, що вона відповідає програмі практики, профілю їхнього навчання та рівню освітньо-професійної підготовки.
2. Підключати їх до проведення волонтерської психологічної діяльності.

3. Активізувати у питаннях підготовки та проведення заходів психологічної спрямованості.
4. Залучати до виготовлення стимульного матеріалу, наочності та обладнання для роботи психолога.
5. Заохочувати до виготовлення просвітницьких матеріалів: інформаційних папок, пам'яток та ін.

Обов'язки керівників практик від баз практики:

1. Знайомити практикантів з особливостями організації, проблематикою та специфікою роботи психологічної служби закладу.
2. Створювати необхідні умови для виконання програми практики.
3. Надавати консультативну допомогу у виконанні різних видів психологічної роботи.
4. Давати можливість користуватись кабінетами, лабораторіями, бібліотеками, нормативно-правовою та службовою документацією, необхідною для виконання програми практики.
5. Забезпечувати моніторинг роботи практикантів. Про всі порушення трудової дисципліни і внутрішнього розпорядку повідомляти керівників практики від кафедри закладу вищої освіти.
6. Складати характеристику на здобувачів вищої освіти, вказавши обсяг виконаної ними роботи, її якість, результативність, наявність дисциплінарних чи інших порушень (Етичного кодексу психолога, розпорядку роботи закладу чи ін.).

5.3. Права та обов'язки здобувачів вищої освіти на практиці

Права здобувачів вищої освіти на практиці

1. Здобувачі вищої освіти мають право консультуватись з керівниками практики від кафедри з усіх питань, що стосуються виконання програми практики.
2. Узгодити з керівником практики від кафедри день консультацій з метою ознайомлення з питаннями, які потребують додаткового опрацювання.

3. Одержувати консультації керівника практики від бази практики (психолога), адміністрації закладу з питань проходження практики в закладі освіти.
4. Проходити практику у належних психогігієнічних умовах.
5. Користуватись фондами бібліотек вузу, а також закладу освіти за місцем проходження практики.
6. Брати участь у методичних об'єднаннях, майстер-класах, семінарах, інших відкритих заходах, які проводяться в базових закладах у період проходження практики.
7. Вносити пропозиції щодо вдосконалення організації навчальної психологічної практики.

Обов'язки здобувачів вищої освіти на практиці

1. Здобувачі вищої освіти зобов'язані до початку проходження практики отримати від провідного фахівця навчального відділу направлення, а від керівників практики від кафедри методичні матеріали, щоденники, індивідуальні завдання, а також консультації щодо оформлення всіх необхідних документів.
2. Своєчасно з'явитись на базу проходження практики та повідомити адміністрацію закладу про своє прибуття.
3. Під час навчальної психологічної практики виконувати правила внутрішнього розпорядку закладу, розпорядження адміністрації, що не суперечать програмі роботи у якості психолога-практиканта.
4. Дотримуватись Етичного кодексу психолога й інших нормативно-правових документів психологічної служби.
5. Проходити інструктаж з охорони праці та безпеки життєдіяльності, дотримуватись правил техніки безпеки та виробничої санітарії.
6. Здобувачі вищої освіти зобов'язані у повному обсязі виконувати всі завдання, передбачені програмою практики.
7. Впродовж 3-ох днів після завершення терміну практики здати звітну документацію керівнику від кафедри для аналізу й оцінки.
8. Своєчасно оформити звіт і скласти залік у терміни, визначені наказом.

5.4. Правила техніки безпеки

На підготовчому етапі керівники практики від кафедри проводять зі здобувачами вищої освіти обов'язковий інструктаж з охорони праці і техніки безпеки. Інструктаж має за мету ознайомити з нормативними актами, що висвітлюють питання техніки безпеки, й інформаційними матеріалами, які стосуються безпосередньої роботи на робочих місцях. Його проводять під час настановної конференції перед тим, як здобувачі вищої освіти розпочнуть виконувати свої функціональні обов'язки.

1. Загальні положення з питань охорони праці

1. Здобувачам вищої освіти належить виконувати лише ті завдання, які визначено програмою практики.
2. Необхідно дотримуватись правил внутрішнього розпорядку установи, яка є базовою для проходження практики.
3. Працювати з електрообладнанням та оргтехнікою лише у присутності керівника від бази практики.
4. На власному робочому місці перед кожним увімкненням оргтехнічного обладнання, що буде використовуватися для службових цілей, візуально його оглянути й упевнитися у відсутності пошкоджень.
5. Під час роботи з електрообладнанням та оргтехнікою дотримуватись правил їх експлуатування.
6. У випадку невідповідності, проблем або збоїв у програмному забезпеченні слід припинити його використання і повідомити про несправності керівника від бази практики.
7. Після закінчення використання обладнання здобувачі вищої освіти повинні вимкнути обладнання та від'єднати його від мережі електроживлення.
8. Постійно дбати про особисту безпеку та здоров'я дітей, з якими проводиться практична робота.

2. Дії в небезпечних ситуаціях

У випадку виникнення небезпечної ситуації здобувачі вищої освіти, котрі проходять практику, зобов'язані повідомити про це керівника від бази практики і, негайно вжити необхідні заходи, а саме:

1. При виявленні будь-яких пошкоджень в обладнанні кабінету негайно вимкнути обладнання, відключивши його від мережі електроживлення.
2. При ураженні електричним струмом відразу усунути дію електричного струму на постраждалого. Негайно викликати лікаря, а, в разі потреби, швидку медичну допомогу за телефоном 103, яка доставить потерпілого до медичного закладу. Якщо виникла зупинка дихання або серцебиття, приступити до надання невідкладної домедичної допомоги.
3. При виникненні пожежі необхідно негайно вимкнути обладнання, відімкнувши його від мережі електроживлення. Викликати пожежну команду за телефоном 101. Знати, де знаходиться стенд з вогнегасником і за його допомогою ліквідувати вогонь. Попередити персонал закладу і вжити заходів щодо евакуації.

3. Інструкція з надання домедичної допомоги

Якщо у закладі освіти стався нещасний випадок, від первинних дій залежатиме життя та здоров'я потерпілого.

1. Насамперед слід негайно викликати швидку медичну допомогу за телефоном 103 та (або) лікаря установи; попередити про нещасний випадок найближчий персонал.
2. Оцінити стан потерпілого і визначити, яку допомогу передусім він потребує. Якщо його стан задовільний, очікувати на приїзд медичного персоналу, забезпечивши потерпілому максимально комфортні умови.
3. Якщо медична допомога у дорозі, а стан потерпілого критичний, слід вміти виконати такі дії: забезпечувати вільну прохідність його верхніх дихальних шляхів; тимчасово зупиняти кровотечу шляхом накладання турнікета (джгута, тугої пов'язки) або пальцевого притискання судини; виконувати штучне дихання та зовнішній масаж серця; надавати допомогу при тепловому та сонячному ударах, непритомному стані й інших нещасних випадках; користуватись перев'язувальними матеріалами з аптечки домедичної допомоги.
4. Аптечки з надання домедичної допомоги мають бути у таких приміщеннях закладів освіти: кабінетах природничо-математичних дисциплін; місцях спортивних занять; шкільних майстернях.

Факт проведення первинного інструктування керівниками практики від кафедр фіксується у журналі реєстрації інструктажів із питань техніки безпеки й охорони праці. Вони здійснюють записи у журналі, а його сторінки обов'язково нумерують. Здобувачі вищої освіти ставлять власні підписи про отримання інструктажу з техніки безпеки й охорони праці.

6. Зміст практики

6.1. Програма практики

Змістовий модуль 1. Ознайомлення з роботою психолога

1. Вивчення змісту психологічної роботи у закладі й основних завдань роботи психолога

Адаптація здобувача вищої освіти. Представлення направлення на практику керівникові закладу освіти та бесіда з ним щодо забезпечення психологічної роботи у цьому закладі. Бесіда з психологом щодо організації його професійної діяльності. Вивчення проблематики, завдань, плану, розкладу й особливостей роботи психолога у закладі. Вивчення вимог до оснащення кабінету психолога.

2. Планування роботи у якості практиканта

Аналіз режиму роботи закладу і розкладу психолога. Складання індивідуального плану роботи. Узгодження плану роботи з керівником від бази практики. Затвердження індивідуального плану. Ознайомлення з індивідуальним планом роботи керівника практики від кафедри.

3. Ознайомлення з документацією психологічної служби

Ознайомлення з нормативно-правовою документацією психолога. Ознайомлення з навчально-методичною документацією психолога. Ознайомлення з довідково-інформаційною документацією психолога. Ознайомлення з документацією для службового використання.

4. Обговорення з психологом професійно-етичних питань діяльності практичного психолога

Психологічні особливості взаємодії психолога з клієнтами. Реалізація Етичного кодексу у професійній діяльності психолога. Дотримання принципів відповідальності, компетентності, захисту

особистих інтересів, конфіденційності у роботі з клієнтами. Дотримання юридично-нормативних вимог щодо роботи з неповнолітніми учасниками освітнього процесу, що забезпечуються через письмову згоду батьків (законних представників).

5. Ознайомлення з формами та методами психологічної роботи у закладі

Відвідування психодіагностичних, психоконсультативних, корекційно-розвиткових та інших занять, що проводяться психологом. Спостереження за ходом психологічних занять. Аналіз психологічних занять. Надання допомоги психологу у підготовці та проведенні психологічних занять.

6. Робота за запитом психолога

Аналіз річного плану роботи психолога. Надання допомоги психологу відповідно до його плану роботи. Виготовлення необхідної наочності й обладнання для забезпечення діяльності психолога.

Змістовий модуль 2. Виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань

1. Виконання індивідуальних завдань із загальної психології

Вивчення психологічних особливостей пізнавальної діяльності (сприймання, мислення, пам'яті, уваги). Вивчення психологічних особливостей особистості (спрямованості особистості, емоційно-вольової сфери, самосвідомості). Опрацювання результатів обстеження. Написання психологічної характеристики за результатами обстеження клієнта.

2. Виконання індивідуальних завдань із соціальної психології

Проведення групової психологічної гри, що має за мету формування соціальних чинників групової взаємодії (психологічного клімату колективу, сприятливих міжособистісних взаємин у групі, ціннісно-орієнтаційної єдності, позитивного світосприймання однолітків, згуртованості колективу, подолання бар'єрів міжособистісного спілкування). Аналіз результатів її виконання.

3. Виконання індивідуальних завдань із вікової та педагогічної психології

Складання плану і проведення порівняльного психологічного спостереження за особливостями поведінки (емоційної, вольової,

комунікативної) дітей двох вікових категорій. Складання плану і проведення спостереження за особливостями реалізації педагогом психологічних методів під час уроку (стратегії розвивального навчання, особистісно зорієнтованого підходу, урахуванням індивідуально-типологічних особливостей дітей (темпераменту, характеру, здібностей).

6.2. Планування навчальної психологічної практики

Таблиця 6.1

Календарний план практики

№ з/п	Зміст роботи	К-ть годин	Форми і методи організації діяльності	Форма звіту
Перший тиждень до початку практики (10 год.)				
1.	Проведення настановної конференції з практики	2	Участь у настановній конференції з практики	Запис завдань практики у щоденнику
2.	Консультації протягом всього періоду практики	8	Отримання консультацій у керівників від кафедри та баз практики	Використання отриманих даних для виконання практичних завдань
Перший тиждень (40 год)				
3.	Адаптація здобувачів вищої освіти у закладах, базових для проходження практики.	2	Бесіда з керівником закладу.	Опис у щоденнику структури й основних завдань закладу, базового для проходження практики
4.	Вивчення проблематики, завдань, плану, режиму й особливостей роботи психолога у закладі. Вивчення вимог до оснащення кабінету психолога.	4	Відвідування кабінету психолога. Бесіда з психологом	Запис у щоденнику про особливості роботи психолога у закладі.
5.	Складання індивідуального плану роботи. Затвердження індивідуального плану.	6	Аналіз режиму роботи закладу і графіку роботи психолога. Узгодження плану роботи з керівником від бази практики.	Індивідуальний план роботи

Продовження таблиці 6.1

6.	Ознайомлення з документацією психологічної служби	6	Ознайомлення з: а) нормативно-правовою; б) обліково-статистичною; в) навчально-методичною; г) довідково-інформаційною; д) службовою документацією.	Підготовка папки з документацією психологічної служби для особистого використання.
7.	Відвідування психодіагностичних, психоконсультативних, корекційно-розвиткових та ін. занять, що проводяться згідно графіку роботи психолога.	20	Спостереження за роботою психолога. Аналіз занять згідно запропонованої методологічної схеми.	Протокол аналізу відвіданих психологічних занять
8.	Реалізація Етичного кодексу у професійній діяльності психолога	2	Бесіда з психологом про особливості реалізації етичних принципів у діяльності психолога.	Запис у щоденнику вимог щодо політики добровільності, конфіденційності та захисту інтересів клієнта.
Другий тиждень (40 год)				
9.	Відвідування психодіагностичних, психоконсультативних, корекційно-розвиткових та ін. занять, що проводяться згідно графіку роботи психолога.	24	Спостереження за роботою психолога. Аналіз занять згідно запропонованої методологічної схеми.	Протокол аналізу відвіданих психологічних занять
10.	Дослідження психічних функцій (у межах виконання індивідуальних завдань із загальної психології).	4	Психологічне дослідження однієї з психічних функцій: мислення, сприймання, пам'яті, уваги, спрямованості особистості, самосвідомості, емоційно-вольової сфери (за вибором)	Протоколи психологічного дослідження.

Продовження таблиці 6.1

11.	Підготовка психологічної характеристики за результатами проведеного обстеження	4	Опрацювання результатів. досліджень. Написання психологічної характеристики	Психологічна характеристика психічних функцій за результатами проведеного психологічного дослідження.
12.	Робота за запитом психолога згідно його річного плану роботи	8	Надання допомоги психологу відповідно до його плану роботи.	Звіт про надані форми допомоги.
Третій тиждень (40 год)				
13.	Відвідування психодіагностичних, психоконсультативних, корекційно-розвиткових та ін. занять, що проводяться згідно графіку роботи психолога.	24	Спостереження за роботою психолога. Аналіз занять згідно запропонованої методологічної схеми.	Протокол аналізу відвіданих психологічних занять
14.	Проведення психологічної гри, що має за мету формування соціальних чинників групової взаємодії (у межах виконання індивідуальних завдань із соціальної психології).	4	Групова психологічна гра. Аналіз результатів її проведення.	Запис у щоденнику результатів проведення психологічної гри.
15.	Робота за запитом психолога згідно його річного плану роботи.	8	Виготовлення необхідної наочності й обладнання для забезпечення діяльності психолога.	Звіт про надані форми допомоги
16.	Проведення психологічного спостереження за особливостями поведінки учнів різних вікових категорій (у межах виконання індивідуальних завдань із вікової психології).	4	Складання плану спостереження. Проведення порівняльного психологічного спостереження за особливостями поведінки (емоційної, вольової, комунікативної) дітей двох вікових категорій.	Протоколи спостережень
Четвертий тиждень (40 год)				
17.	Відвідування психодіагностичних, психоконсультативних, корекційно-розвиткових та ін. занять, що проводяться згідно графіку роботи психолога.	24	Спостереження за роботою психолога. Аналіз занять згідно запропонованої методологічної схеми.	Протокол аналізу відвіданих психологічних занять.

Продовження таблиці 6.1

18.	Проведення психологічного спостереження за особливостями реалізації педагогом психологічних методів під час уроку (у межах виконання індивідуальних завдань із педагогічної психології).	4	Складання плану спостереження. Проведення спостереження.	Протоколи спостережень.
19.	Робота за запитом психолога згідно його річного плану роботи	8	Допомога у підготовці до психологічних занять. Виготовлення наочності та обладнання для забезпечення діяльності психолога.	Звіт про надані форми допомоги.
20.	Підведення підсумків практики. Підготовка звітної документації до захисту практики.	4	Звіт про виконання індивідуального плану.	Звіт про практику.

Перший тиждень після завершення практики (4 год.)

№ з\п	Зміст роботи	К-ть годин	Терміни
1.	Впорядкування і здача робочої документації	2	Понеділок-середа
2.	Захист практики перед комісією, створеною на кафедрі	2	Четвер

Другий тиждень після завершення практики (6 год.)

3.	Підготовка до звітної конференції	4	Понеділок-середа
4.	Участь у звітній конференції за результатами практики	2	Четвер

7. Індивідуальні завдання

Мета індивідуальних завдань спрямована на дослідження актуальних теоретичних і практичних проблем із дисциплін, опанованих на 1-2 курсі навчальної підготовки у закладі вищої освіти. Основними з них є «Вступ до спеціальності», «Загальна психологія з практикумом», «Соціальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія». Під час виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань здобувачі вищої освіти вивчають практичний досвід роботи психолога, засвоюють інноваційні технології його діяльності. Навчально-дослідна робота полягає у розвитку вмінь пошукової, дослідницької діяльності, а також у формуванні вмінь ефективного використання цих методів на практиці.

Орієнтовна тематика індивідуальних завдань

Індивідуальні завдання мають навчально-дослідний характер. Вони пропонуються із циклу тих дисциплін, які було опановано під навчання у попередніх семестрах.

Індивідуальні завдання запропоновано обрати самостійно із урахуванням власних навчальних інтересів. З кожної дисципліни слід виконати **одне завдання**.

Вступ до спеціальності

1. Проаналізувати та обговорити з керівником від бази практики особливості реалізації у роботі Етичного кодексу практичного психолога.

Загальна психологія з практикумом (завдання на вибір)

1. Вивчити психологічні особливості сприймання. Скласти психологічну характеристику за результатами обстеження клієнта.
2. Вивчити психологічні особливості мислення. Скласти психологічну характеристику за результатами обстеження клієнта.
3. Вивчити психологічні особливості пам'яті. Скласти психологічну характеристику за результатами обстеження клієнта.
4. Вивчити психологічні особливості уваги. Скласти психологічну характеристику за результатами обстеження клієнта.
5. Вивчити психологічні особливості спрямованості особистості. Скласти психологічну характеристику за результатами обстеження клієнта.

6. Вивчити психологічні особливості емоційно-вольової сфери. Скласти психологічну характеристику за результатами обстеження клієнта.
7. Вивчити психологічні особливості самосвідомості. Скласти психологічну характеристику за результатами обстеження клієнта.

Соціальна психологія (завдання на вибір)

1. Провести групову психологічну гру, що має за мету формування психологічного клімату колективу. Описати результати її виконання.
2. Провести групову психологічну гру, що має за мету розвиток сприятливих міжособистісних взаємин у групі. Описати результати її виконання.
3. Провести групову психологічну гру, що має за мету підвищення ціннісно-орієнтаційної єдності групи. Описати результати її виконання.
4. Провести групову психологічну гру, що має за мету формування позитивного світосприймання однолітків у групі. Описати результати її виконання.
5. Провести групову психологічну гру, що має за мету підвищення згуртованості колективу. Описати результати її виконання.
6. Провести групову психологічну гру, що має за мету подолання бар'єрів міжособистісного спілкування. Описати результати її виконання.

Вікова та педагогічна психологія (завдання на вибір)

1. Скласти план і провести порівняльне психологічне спостереження за особливостями емоційної поведінки дітей двох вікових категорій (на власний вибір).
2. Скласти план і провести порівняльне психологічне спостереження за особливостями вольової поведінки дітей двох вікових категорій (на власний вибір).
3. Скласти план і провести порівняльне психологічне спостереження за особливостями комунікативної поведінки дітей двох вікових категорій (на власний вибір).
4. Скласти план і провести психологічне спостереження за особливостями реалізації педагогом стратегії розвивального навчання на занятті.

5. Скласти план і провести психологічне спостереження за особливостями реалізації педагогом особистісно зорієнтованого підходу на занятті.
6. Скласти план і провести психологічне спостереження за особливостями урахування педагогом індивідуально-типологічних особливостей дітей (темпераменту, характеру, здібностей).

8. Вимоги до звіту про практику

Після закінчення терміну практики здобувачі вищої освіти звітують про виконання програми практики та індивідуального завдання. Основним документом здобувача вищої освіти є **письмовий звіт**, який оформляють відповідно до вимог, визначених програмою практики.

Письмовий звіт разом з іншими документами, що передбачені робочою програмою практики (щоденником, індивідуальним завданням та ін.), подають на рецензування керівнику практики від кафедри. Звітна документація містить такі розділи:

Кейс 1: Щоденник практики.

Кейс 2: Опис основних завдань роботи психолога та змісту психологічної роботи у закладі.

Кейс 3: Протоколи аналізу відвіданих психологічних занять (не менше 1-2 занять на день).

Кейс 4: Індивідуальні завдання із загальної психології.

Кейс 5: Індивідуальні завдання із соціальної психології.

Кейс 6: Індивідуальні завдання із вікової та педагогічної психології.

Кейс 7: Психологічна робота, виконана за запитом психолога: опис її змісту, фото- або відеофіксація результатів виконання.

Кейс 8: Звіт (висновки) про практику.

Папка з матеріалами практики повинна мати титульну сторінку (див. взірець). Кожний із восьми розділів слід розпочинати із заголовка, сформульованого вище.

Загальний звіт про практику повинний мати наскрізну нумерацію сторінок, бути підписаним здобувачем вищої освіти та

керівником від бази практики. У ньому містяться відомості про виконання усіх розділів програми навчальної психологічної практики та індивідуального завдання, розділи з охорони праці та безпеки життєдіяльності, висновки і пропозиції, список використаної літератури тощо.

У звіті мають бути висвітлені такі питання:

- 1. Загальні відомості про практику:** місце і терміни проходження практики; аналіз основних психологічних проблем, які зустрічаються у базовому для проходження практики закладі.
- 2. Ознайомлення з роботою психолога:** ознайомлення з нормативно-правовою та службовою документацією психолога; опис структури психологічної служби школи; вивчення інноваційного досвіду психолога;
- 3. Виконання програми практики:** відвідування психодіагностичних, психоконсультативних, корекційно-розвиткових та інших занять, їх кількість та якісна оцінка; залучення до психологічних заходів відповідно до річного плану роботи психолога; участь у волонтерській психологічній діяльності.
- 4. Реалізація індивідуальних завдань:** тематика та зміст індивідуальних навчально-дослідних завдань, кількість і перелік використаних психологічних методів роботи, особливості їх проведення, опрацювання й інтерпретація результатів.
- 5. Висновки** (звіт (висновки) про практику): результати практики (що дала практика: оволодіння новими знаннями; формування вмінь використовувати наявні знання у роботі з клієнтами); позитивні аспекти в організації практики; виявлені недоліки та шляхи їх подолання; пропозиції щодо підвищення ефективності проведення практики.
- 6. Список використаної літератури**

Щоденник практики є частиною звіту здобувача вищої освіти й одним із обов'язкових звітних документів. Кожний здобувач впродовж практики повинний вести щоденні записи. У щоденнику:

- слід вказати терміни практики;
- поставити позначку про прибуття та вибуття з бази практики (з підписом керівника закладу освіти та печаткою установи);
- виконати індивідуальне планування роботи;
- здійснити щоденний опис проведеної роботи;

- подати щоденник керівнику від бази практики для написання відгуку про роботу здобувача вищої освіти та завірити відгук печаткою установи, базовою для проходження практики.

Опис основних завдань роботи психолога та змісту психологічної роботи у закладі. Виконується у довільній формі. Необхідно описово дати характеристику роботи психолога: зазначити мету його діяльності у закладі, окреслити завдання, розкрити типові психологічні проблеми, виконати аналіз нормативної, службової та ін. видів документації психологічної служби.

Протоколи аналізу відвіданих психологічних занять. Щоденно здійснювати аналіз не менше 1-2 занять на день, що проводяться психологом. Аналіз психологічних занять подати згідно структури (див. додаток Б).

Індивідуальні (навчально-дослідні) завдання із загальної психології. Написати психологічну характеристику за результатами обстеження клієнта. Зразок написання психологічної характеристики (див. додаток В).

Індивідуальні (навчально-дослідні) завдання із соціальної психології: зміст і результати їх виконання. Необхідно подати опис групової психологічної гри, що має за мету формування соціальних чинників групової взаємодії та її аналіз (див. додаток Е).

Індивідуальні (навчально-дослідні) завдання із вікової та педагогічної психології: зміст і результати їх виконання. Потрібно подати результати психологічного спостереження за особливостями поведінки (емоційної, вольової, комунікативної) дітей двох вікових категорій (див. додаток Г) та особливостями реалізації педагогом психологічних методів під час уроку (див. додаток Д).

Психологічна робота, виконана за запитом психолога. Потрібно описати зміст виконаної психологічної роботи. Підтвердити опис фото- або відеофіксацією результатів виконання.

9. Критерії оцінювання результатів практики та визначення рівня сформованості компетентностей

Аналіз діяльності здобувачів вищої освіти та їхньої робочої документації здійснюють керівники практики від кафедри загальної та практичної психології, котрі безпосередньо керують практикою здобувачів вищої освіти. Участь в оцінюванні беруть керівники від баз практики: у своєму відгуку вони вказують оцінку, яку пропонують за виконання завдань, передбачених програмою практики.

Під час такого комплексного оцінювання враховується характер і рівень виконаних завдань (репродуктивний, інтерпретативний, творчий). Оцінюється ведення щоденника практики, відвідування й аналіз занять, проведених психологом, виконання фахових завдань за запитом психолога, оформлення результатів індивідуальної навчально-дослідної роботи, написання психологічної характеристики, проведення психологічних ігор і спостережень (див. таблицю 9.1).

Таблиця 9.1

Критерії оцінювання навчальної психологічної практики

Рівні навчальних завдань	№ з/п	Зміст виконаної роботи здобувачем вищої освіти	Кількість балів
I рівень, репродуктивний	1.	Ведення щоденника. Позитивний відгук керівника від бази практики у щоденнику	1–12 балів
	2.	Опис основних завдань роботи психолога та змісту психологічної роботи у закладі.	1–12 балів
II рівень, інтерпретативний	3.	Ведення протоколів та аналіз відвіданих психологічних занять.	1–12 балів
	4.	Залучення до виконання фахових завдань згідно річного плану роботи психолога	1–12 балів
III рівень, творчий (проведення індивідуальних навчально-дослідних завдань)	5.	Виконання індивідуальних завдань із загальної психології.	1–12 балів
	6.	Виконання індивідуальних завдань із соціальної психології.	1–12 балів
	7.	Виконання індивідуальних завдань із вікової та педагогічної психології.	1–12 балів

Продовження таблиці 9.1

Загальні критерії	8.	Звіт (висновки) про практику	1–12 балів
	9.	Додаткові (заохочувальні) бали (участь в настановній та звітній конференціях, доповіді, відео- або фотозвіт про практику та ін.)	1–4 бали
Загальна сума балів			100
Штрафні бали			1–4 бали

*Критерії поточного оцінювання
(за 12-бальною системою)*

Максимальний бал за кожний правильно виконаний розділ роботи (кейс) з практики приймається рівним 12.

Оцінка «відмінно» (10–12) – здобувач вищої освіти вільно використовує набуті теоретичні знання під час аналізу практичного матеріалу та виконання фахових завдань (10), демонструє високий рівень практичних компетенцій (11), проявляє самостійність і творчість під час виконання індивідуальних завдань (12).

Оцінка «добре» (7–9) – здобувач вищої освіти на середньому (7) або вище середнього (8) рівнях засвоює необхідні практичні навички, демонструє на практиці фахові компетенції (9).

Оцінка «задовільно» (4–6) – здобувач вищої освіти виконує практичні завдання частково (4); проявляє недостатньо стабільні вміння і частково опановує практичні навички (5); плутає поняття і має не повною мірою сформовані фахові компетенції (6).

Оцінка «незадовільно» (0–3) – здобувач вищої освіти не демонструє професійне мислення і на низькому рівні опановує практичні компетентності (3), не орієнтується у завданнях практики і демонструє фахові компетентності в поодинокому форматі (2); подає окремі фрагменти виконання практичних завдань (1); не подає звітну документацію з практики взагалі (0).

Поточне оцінювання практики (48 балів)

- Ведення щоденника. Позитивний відгук керівника від бази практики.
- Опис основних завдань роботи психолога та змісту психологічної роботи у закладі.
- Відвідування психологічних занять, проведених психологом, їх аналіз та участь в обговоренні.

- Залучення до виконання психологічних завдань згідно річного плану роботи психолога.

Зміст індивідуальних (навчально-дослідних) завдань (36 балів)

- Виконання індивідуальних завдань із загальної психології.
- Виконання індивідуальних завдань із соціальної психології.
- Виконання індивідуальних завдань із вікової та педагогічної психології.

Звіт (висновки) про практику (12 балів)

Додаткові бали (4 бали)

Додаткові (заохочувальні) бали нараховуються за:

- участь у конференціях з практики (настановній і звітній);
- виступ із доповіддю на звітній конференції з навчальної психологічної практики;
- наявність публікацій у збірниках наукових праць з питань психологічної практики чи проведеного індивідуального дослідження під час практики;
- участь в організації психологічних заходів, що проводяться на базах практики;
- регулярне своєчасне виконання усіх видів робіт, визначених робочою програмою практики;
- старанне ведення робочого щоденника (охайність, виконання усіх видів робіт).

Штрафні бали (-4 бали)

Штрафні бали (зі знаком «мінус») нараховуються за:

- несвоєчасне подання на перевірку робочої документації;
- пропуски без поважних причин;
- порушення режиму установи, що є базовою для проходження практики;
- порушення принципів Етичного кодексу психолога під час роботи з клієнтами.

**Таблиця відповідності шкал оцінювання
досягнень здобувачів вищої освіти з практики**

Рейтингова оцінка з практики	Підсумкова оцінка за шкалою ECTS	Рекомендовані системою ECTS статистичні значення (у %)	Підсумкова залікова оцінка за національною шкалою
90-100	A (відмінно)	10	зараховано
82-89	B (дуже добре)	25	
75-81	C (добре)	30	
67-74	D (задовільно)	25	
60-66	E (достатньо)	10	
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного проходження практики)		не зараховано
34 і менше	F (незадовільно з обов'язковим проведенням додаткової роботи під час повторного проходження практики)		

10. Порядок підбиття підсумків практики

Після завершення практики здобувачі вищої освіти здають робочу документацію та звітують про виконану роботу. Вони подають до захисту письмові звіти, підписані керівниками від баз практики. Захист проводиться у день, встановлений керівником від кафедри, але не пізніше перших десяти днів після завершення практики. До нього допускають здобувачів вищої освіти, які виконали всю робочу програму та здали необхідну документацію.

Формою захисту навчальної психологічної практики є залік, який проводиться перед комісією у складі завідувача кафедри, керівників практики від кафедри, провідного фахівця навчального відділу з питань

проходження практики. Після виступів комісія обговорює звіти та вирішує питання про зарахування практики кожному здобувачеві вищої освіти. Відмітки про залік вносяться до заліково-екзаменаційної відомості і залікової книжки за підписом керівників практики від кафедри. Здобувачеві вищої освіти, який не виконав програму практики з поважних причин, підтверджених документально, може бути надано право на проходження практики повторно за умов, визначених Університетом та погоджених із базою практики. Здобувача вищої освіти, який вдруге отримав негативну оцінку з практики, відраховують з Університету. Здобувача вищої освіти, який не виконав програму практики без поважних причин або отримав оцінку «не зараховано»/«незадовільно» за результатами захисту звіту про практику, відраховують з Університету за невиконання навчального плану.

Після захисту практики проводять **звітну конференцію**. Кожному практиканту надають слово для доповіді про зміст виконаної роботи, презентації матеріалів практики та висловлення пропозицій щодо підвищення ефективності навчальної психологічної практики. Після звіту керівники практики від кафедри дають запитання, що стосуються змісту виконаної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Гончарук Н.М. Практика з психології у системі фахової підготовки студентів вищого навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. 227 с.
2. Долинська Л.В., Скрипченко О.В., Огороднійчук З.В. Загальна психологія. Київ : Каравела, 2019. 464 с.
3. Колобич О.П. Загальна психологія : навч.-метод. посіб. Львів, 2018. 172 с.
4. Психологічна служба : підруч. / за ред. В.Г. Панка, А.Г. Обухівської, В.Д. Островської та ін. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
5. Сергєєнкова О., Столярчук О., Коханова О., Пасєка О. Загальна психологія. : навч. посіб. Центр учбової літератури, 2021. 296 с.
6. Чайковська О.М. Практикум з загальної психології : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. 126 с.

Допоміжна

7. Діагностика індивідуально-психологічних властивостей та якостей особистості: навч.-метод. посіб. / за ред. А. Б. Неурова, О. С. Капінус, Т. Л. Грицевич. Львів : НАСВ, 2016. 181 с.
8. Практикум з психології: психодіагностичні методики для самопізнання / упор. І.М. Періг. Тернопіль : Тайп, 2017. 116 с.
9. Резван О. О. Практикум із психології : навч. посіб. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2019. 157 с.
10. Сидоренко О.Б. Практикум з вікової та педагогічної психології. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 262 с.
11. Столяренко О.Б., Бабюк Т.Й. Методи психолого-педагогічного дослідження: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2019. 142 с.
12. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика : навч. посіб. Харків : НТУ«ХПІ», 2018. 246 с.
13. Hegtvedt K.A., Johnson C. Social Psychology. Individuals, Interaction, and Inequality. Atlanta : SAGE Publications, 2017. 376 p.
14. Kuther T.L. The Psychology Major's Handbook. Danbury : Western Connecticut State University; SAGE Publications, 304 p.
15. Mirzabdullayeva D.E., Abdukadirova L.Yu. General Psychology : textbook. Chisinau: Lambert Academic Publishing, 2020. 172 p.
16. Roberts J. Professional Skills for Psychology: textbook. Newbury Park: SAGE Publications Ltd, 2022. 192 p.

Інтернет-ресурси

16. Електронний каталог бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. URL : <https://library.kpnu.edu.ua/ufd/>
17. Інформаційна база професійного інструментарію фахівців психологічної служби системи освіти України. URL : https://docs.google.com/document/d/1jjQzAxFTFXdzVBaYu5OхсрqMz9gxhmtz_IsEJDisfnM/edit
18. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/2116>
19. Психологічна служба : Психологічна підтримка дітей URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/psihologichna-sluzhba>
20. Хмельницький обласний навчально-методичний центр психологічної служби : На допомогу фахівцям психологічної служби. URL : <https://sites.google.com/site/hmelnocpps/на-допомогу-фахівцям-психологічної-служби?authuser=0>

ДОДАТКИ

Додаток А

Взірець виконання звіту

ЗВІТ

здобувача вищої освіти _____ групи

спеціальності _____

напряму підготовки _____

факультету _____

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

_____ (прізвище, ім'я, по-батькові)

про проходження навчальної психологічної практики

в _____ (назва базового закладу)

Терміни проходження практики з _____ до _____ 20__ року

Здобувач вищої освіти _____ (підпис) _____ (ПІБ)

Керівник від бази практики _____ (підпис) _____ (ПІБ)

Зміст звіту

- 1. Загальні відомості про практику:** місце і терміни проходження практики; аналіз основних психологічних проблем, які зустрічаються у базовому для проходження практики закладі.
- 2. Ознайомлення з роботою психолога:** ознайомлення з нормативно-правовою та службовою документацією психолога; опис структури психологічної служби школи; вивчення інноваційного досвіду психолога;
- 3. Виконання програми практики:** відвідування психодіагностичних, психоконсультативних, корекційно-розвиткових та інших занять, їх кількість та якісна оцінка; залучення до психологічних заходів відповідно до річного плану роботи психолога; участь у волонтерській психологічній діяльності.
- 4. Реалізація індивідуальних завдань:** тематика та зміст індивідуальних навчально-дослідних завдань, кількість і перелік використаних психологічних методів роботи, особливості їх проведення, опрацювання й інтерпретація результатів.
- 5. Висновки:** результати практики (що дала практика: оволодіння новими знаннями; формування вмінь використовувати наявні знання у роботі з клієнтами); позитивні аспекти в організації пра тики; виявлені недоліки та шляхи їх подолання; пропозиції щодо підвищення ефективності проведення практики.
- 6. Список використаної літератури**

Аналіз психологічного заняття

Дата _____

Тип психологічного заняття _____

Форма проведення психологічного заняття _____

Тема заняття _____

Мета заняття _____

Протокол аналізу психологічного заняття

Етапи заняття	Використані під час заняття психологічні техніки	Діяльність психолога	Діяльність клієнта (-ів)

Критерії аналізу

Врахування вікових особливостей розвитку клієнтів (сенситивні періоди в розвитку, провідний вид діяльності) _____

Орієнтування на позитивні риси клієнта _____

Прийоми формування позитивної мотивації _____

Аналіз опору та врахування психологічних захисних механізмів _____

Аналіз неефективних стереотипів поведінки _____

Вироблення нових ефективних стратегій поведінки _____

Прийоми створення позитивної психологічної атмосфери спілкування під час заняття _____

Загальний висновок _____

**Схема написання
психологічної характеристики**

1. *Анкетні дані.* Прізвище, ім'я, рік народження клієнта.
2. *Сім'я:* склад сім'ї, відомості про батьків, принципи виховання, стиль виховання, якому надається перевага (авторитарний, демократичний, ліберальний); наявність братів і сестер, їхній вік, взаємостосунки з братами і сестрами.
3. *Історія розвитку клієнта.* Дані про попередній психологічний та освітній розвиток. В яких закладах освіти навчався і протягом якого терміну. Якість отриманої освіти. Наявність психологічних проблем чи емоційних травм у дитинстві.

Характеристика пізнавальної діяльності.

1. *Мислення.* Особливості розумових операцій аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації, порівняння. Змістові аспекти мислення (розуміння, вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки). Здатність здійснювати умовисновки самостійно. Рівень розвитку наочно-дійового, наочно-образного та словесно-логічного мислення.
2. *Сприймання.* Швидкість, обсяг, активність, осмисленість сприймання. Сприймання кольору, форми, величини. Особливості просторового сприймання.
3. *Пам'ять.* Провідний тип пам'яті. Особливості образної та словесної, слухової та зорової пам'яті. Обсяг логічного та механічного запам'ятовування.
4. *Увага.* Обсяг, стійкість, розподіл, переключення, активність уваги. Особливості уваги під час виконання різних видів діяльності.

Особистість.

1. *Спрямованість особистості.* Провідні потреби, бажання, інтереси, цінності, ідеали. Життєва мета, переконання, світогляд. Мотивація навчальної діяльності. Мотивація соціальної поведінки.
2. *Емоційно-вольова сфера.* Особливості інтелектуальних, моральних та естетичних почуттів, їх вплив на поведінку. Настрій, який переважає. Рівні тривожності й агресивності. Вольові якості.

3. *Самосвідомість.* Особливості когнітивного, емоційно-ціннісного та регулятивного компонентів самосвідомості. Самооцінка, самоствавлення та рівень домагань.

Загальні висновки та рекомендації. Найбільш характерні особливості клієнта, які слід враховувати під час індивідуального підходу.

Додаток Г

Протокол психологічного спостереження за особливостями поведінки осіб різних вікових категорій (для виконання індивідуальних завдань з вікової психології)

Анкетні дані першого клієнта (ім'я, вік) _____

Анкетні дані другого клієнта (ім'я, вік) _____

Мета спостереження _____

Дата проведення _____

Місце проведення _____

Тривалість спостереження _____

Протокол спостереження за особливостями

_____ (вказати психічний процес або властивість особистості)

осіб різних вікових категорій

№ з/п	Критерії спостереження	Зміст спостереження	
		Поведінка першого клієнта _____(ім'я, вік)	Поведінка другого клієнта _____(ім'я, вік)

Висновок про рівень розвитку спостережуваного психічного явища _____

Рекомендації щодо його формування _____

**Схема психологічного спостереження за особливостями
реалізації педагогом психологічних методів під час уроку
(для виконання індивідуальних завдань
із педагогічної психології)**

Протокол аналізу психологічного спостереження

Етапи заняття	Методи роботи під час уроку	Діяльність вчителя	Діяльність учнів

I. Психологічна оцінка змісту уроку

1. Якою була якість навчального матеріалу (описовий чи пояснювальний, ступінь наочності, конкретності, абстрактності й узагальненості)?
2. Активізації яких сторін пізнавальної діяльності вимагає сприймання цієї навчальної інформації (образної чи словесно-логічної пам'яті, абстрактного мислення, уяви)? Які емоції воно викликає?
3. Чи відповідає навчальний матеріал віковим особливостям пізнавальної діяльності учнів, їх власному досвіду і рівню знань?
4. Як учитель робить складний навчальний матеріал (інформацію) доступним для сприйняття учнями цього віку (ясність і простота пояснення, наявність яскравих прикладів, аналогій, порівнянь, використання наочних засобів, зв'язок з життям)?
5. Яке виховне значення навчального матеріалу (моральне, естетичне та ін.). Наскільки оптимально вчитель реалізує його виховні можливості?

II. Характеристика пізнавальної діяльності учнів під час уроку і управління нею

1. Організація уваги (шляхи організації уваги на всіх етапах заняття; види уваги, які мали місце під час уроку; способи переключення уваги учнів з одного виду діяльності на інший).
2. Організація сприймання і його характер (що є об'єктом сприймання: мова вчителя, текст підручника, наочні засоби; якість матеріалу сприймання).

3. Активізація пам'яті та її розвиток (види пам'яті, які були актуалізовані вчителем під час уроку: наочно-образна, словесно-логічна, емоційна; прийоми запам'ятання навчального матеріалу).
4. Аналіз розумової діяльності (як вчитель формував наукові поняття в учнів; які зв'язки між поняттями він встановлював і які судження виробляв, яким шляхом (індуктивним або дедуктивним) вів учнів до засвоєння тих чи інших понять; як активізував самостійне творче мислення учнів; чи створювались проблемні ситуації, які прийоми розумової діяльності: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, проявлялись в учнів, наскільки логічно і послідовно був побудований урок в цілому?).
5. Чи активізувались під час уроку репродуктивна і творча уява учнів? Які умови сприяли ефективній діяльності уяви дітей?
6. Як здійснював учитель врахування індивідуальних особливостей школярів (темпераменту, характеру, здібностей)?

III. Ставлення учнів до навчання і мотиви учбової діяльності під час уроку

1. Яке ставлення до навчання переважало під час уроку? Чи були причини, які викликали негативне ставлення до навчання?
2. Які стимули використовував вчитель, спонукаючи дітей до навчальної діяльності?
3. Чи заряджав учитель школярів своїм ставленням до навчального предмету, чи сприяв цим самим появі у них нових мотивів поведінки?

IV. Організація вчителем зворотного зв'язку

1. На яких етапах уроку (під час опитування, пояснення нового матеріалу, закріплення) вчитель звертався до учнів; з якою метою?
2. Які рівні засвоєння знань учнями можна виявити під час уроку?
3. Як сприймали школярі одержані під час уроку оцінки?
4. Чи впливав характер відповідей учнів на дії вчителя, чи перебудовував він свою діяльність залежно від зворотної інформації?

V. Виховний вплив особистості вчителя і його діяльність під час уроку

1. Виховний вплив особистості вчителя (дикція, темп, культура мовлення, образність, емоційність, його зовнішність, характер спілкування з учнями). Ставлення учнів до нього.

2. Вимоги вчителя (до відповіді, поведінки, мовлення, дисципліни та ін.). Ставлення учнів до цих вимог.
3. Виховне значення методів і прийомів навчання, які використовувались під час уроку.
4. Як учитель навчав технікам учіння (слухати пояснення, робити записи, моделювати умови задач, працювати з книгою, знаходити способи розв'язання, контролювати самого себе), тобто як він учив дітей вчитись?
5. Які педагогічні здібності найбільш яскраво проявились у вчителя?
6. Які риси характеру вчителя сприяли або заважали успішному перебігу навчальної діяльності?

VI. Висновки

1. Чи досягнуті цілі уроку? За якими психологічними показниками можна свідчити про це (рівень засвоєння, увага, інтерес, прояви емоцій)?
2. Що дав урок для загального розвитку учнів?

**Методики, рекомендовані для дослідження
пізнавальних процесів та особистості дошкільників**

МИСЛЕННЯ

Дослідження наочно-дійового мислення. Методика Е. Сегена

Стимульний матеріал: дошки Сегена.

Хід дослідження. Дитині показують дошки у порядку зростання їх складності. Звертають увагу на те, що до кожного отвору необхідно правильно підібрати геометричну фігуру.

Форма протоколу (див. таблицю Е.2)

Таблиця Е.2

Протокол до методики Е. Сегена

№ дошки	Розуміння дитиною інструкції	Особливості та спосіб виконання завдання	Використання допомоги	Примітки

Опрацювання результатів. Під час аналізу результатів звертаємо увагу на особливості виконання завдання.

1. Включення у діяльність:
 - а) приступає до виконання завдання самостійно;
 - б) приступає до виконання після стимуляції та підбадьорювання;
 - в) не бажає виконувати завдання.
2. Розуміння інструкції:
 - а) словесну інструкцію повністю розуміє;
 - б) для кращого розуміння інструкції потрібен показ, демонстрація прикладу виконання завдання;
 - в) інструкцію не розуміє.
3. Характер діяльності. Спосіб виконання завдань:
 - а) спосіб зорового співвіднесення;
 - б) спосіб примірювання;

- в) спосіб проб та помилок;
- г) спосіб «сили»(маніпулювання).

4. Міра наданої допомоги:

- а) організуюча («Візьми у руку фігурку. Вклади її до потрібного отвору»);
- б) допомога у формі навідних запитань («Якої форми ця фігурка? Отже, якої форми має бути отвір для неї»);
- в) прямий показ («Цей квадрат ми вкладемо ось у цей отвір, тому що він також квадратної форми»).

Дослідження узагальнення. Методика «Четвертий зайвий»

Стимульний матеріал: Набір картинок із зображенням чотирьох предметів, три з яких належать до однієї класифікаційної групи, а четвертий – до іншої.

Хід дослідження. Дитині почергово показують набори картинок, просять виділити зайвий предмет, а три інші назвати одним словом. Коли зайвий предмет визначено, досліджуваний пояснює, чому він виключив саме цей предмет. Перша картинка використовується для зразку.

Інструкція. «Розглянь малюнки. На них зображені різні предмети. Три з них подібні – їх можна назвати одним словом. Четвертий не підходить до інших. Подумай і скажи, який предмет зайвий. Назви всі інші узагальнюючим словом».

Форма протоколу (див. таблицю Е.3)

Таблиця Е.3

Протокол до методики «Четвертий зайвий»

№ малюнку	Зайвий предмет	Слово-узагальнення	Мотивація об'єднання	Примітки

Опрацювання результатів. Визначають тип та рівень узагальнення. Враховують характер наданої дитині допомоги та вміння її використати.

1. Типи узагальнення (за класифікацією Н.М. Стадненко):

- 1) ситуативний;
- 2) узагальнення-групування;

- форма наочного узагальнення;
 - форма образного узагальнення;
- 3) понятійний тип.

2. Рівні узагальнення:

- 1) перерахування предметів, які увійшли до обох груп;
- 2) позначення родовою назвою предметів однієї групи і перерахування предметів другої групи;
- 3) позначення родовою назвою обох груп виділених об'єктів.

Дослідження логічного мислення

Стимульний матеріал: смужки червоного та білого кольорів.

Хід дослідження. Дитині пропонують побудувати парканчик зі смужок червоного та білого кольорів. Роботу виконують за зразком, розпочатим експериментатором. Завдання пропонують у порядку ускладнення. Варіанти завдань:

ЧБЧБЧБ...;
 ЧББЧББЧББ...;
 ЧБЧББЧБББ...

Форма протоколу (див. таблицю Е.4)

Таблиця Е.4

Протокол до методики «Дослідження логічного мислення»

№ завдання	Взірець	Знайдена дитиною закономірність	Особливості виконання завдання	Примітки

Опрацювання результатів. Під час аналізу результатів дослідження звертають увагу на такі особливості виконання завдання:

1. З'ясовують, чи розуміє дитина інструкцію.
2. Виявляють здатність встановлювати правильну логічну послідовність ряду. Відмічають ступінь складності виконаного дитиною завдання.
3. Визначають спосіб дій:
 - а) діє усвідомлено;
 - б) діє механічно (розташовує смужки навмання).

4. Фіксують характер ускладнень та надані форми допомоги. Звертають увагу на вміння дитини використовувати допомогу.
5. Визначають ступінь гнучкості мислення: а) швидко переключається на інший принцип виконання завдання; б) має тенденцію до стереотипних дій.

Також звертають увагу на особливості моторики, просторового орієнтування, уваги (зосередженість, переключення), працездатності. Визначають наявність інтересу до завдання.

Дослідження наочно-образного мислення. Методика «Розрізні картинки»

Стимульний матеріал: картинки, розрізані на 2, 3, 4 та 6 частин.

Хід дослідження. Перед дитиною розташовують елементи картинки у довільному порядку і просять скласти ціле зображення. Спочатку пропонують картинку, розрізану на дві частини. Поступово завдання ускладнюють. У випадку необхідності надають допомогу.

Форма протоколу (див. таблицю Е.5)

Таблиця Е.5

Протокол до методики «Розрізні картинки»

№ з/п	К-ть елементів Картинки	Особливості та спосіб виконання завдання	Надана допомога	Примітки

Опрацювання результатів

1. Визначають сформованість наочно-дійового, наочно-образного мислення, комбінаторних здібностей. Виявляють уміння оперувати предметами, образами.
2. Встановлюють, керуючись якою кількістю елементів досліджуваний здатний правильно виконати завдання.
3. Фіксують спосіб виконання завдання:
 - 1) зорового співвіднесення;
 - 2) спроб та помилок;
 - 3) маніпулювання, дії навмання.
4. Звертають увагу на особливості дрібної моторики:
 - 1) наявність незграбних рухів;
 - 2) спритність та точність рухів рук, пальців.

5. Визначають міру наданої допомоги:

- 1) організуюча;
- 2) у вигляді запитань;
- 3) показ способу виконання;
- 4) спільні дії.

ПАМ'ЯТЬ

Дослідження зорового впізнавання

Стимульний матеріал: 2 таблиці із зображенням предметів. На одній зображено 10 предметів, на іншій – 20. Серед цих 20-ти предметів присутні ті 10, які намальовані на першій таблиці.

Хід роботи. Досліджуваному пропонують уважно розглянути і запам'ятати предмети, зображені на таблиці №1. Після цього перший малюнок забирають і пред'являють таблицю №2. На ній необхідно відшукати предмети, зображені на попередньому малюнку.

Форма протоколу (див. таблицю Е.6)

Таблиця Е.6

Протокол до методики «Дослідження зорового впізнавання»

Запропоновані для запам'ятання предмети	Правильно впізнані предмети	Привнесення	Примітки

Опрацювання результатів. Визначають кількість правильно відтворених предметів та кількість привнесень. Рівень впізнавання (В) підраховують за формулою Е.1:

$$B = \frac{П}{9+H} \quad (E.1),$$

де «П» – кількість правильно названих фігур; «H» – кількість неправильно названих фігур (привнесень).

Найбільш оптимальний рівень впізнавання дорівнює одиниці. У нормі досліджувані запам'ятовують не менше 6-7 фігур.

Дослідження обсягу смислової пам'яті

Стимульний матеріал: незнайома дитині казка (наприклад «Ведмідь-липова нога»).

Хід дослідження. Дитині зачитують казку і пропонують запам'ятати її. Експериментатор говорить: «Зараз я прочитаю тобі

цікаву казочку. Ти уважно слухай, а потім розкажеш, про що у ній розповідається». Після читання тексту дитину просять переказати його.

Форма протоколу (див. таблицю Е.7)

Таблиця Е.7

Протокол до методики «Дослідження смислової пам'яті»

Зміст тексту, відтворений дитиною	К-ть відтворених одиниць	К-ть спотворень та привнесень	Примітки

Опрацювання результатів

1. Підраховують загальну кількість відтворених смислових одиниць (простих речень).
2. Фіксують порядок відтворення та логічну послідовність висловлювань.
3. Звертають увагу на кількість привнесень, спотворень змісту розповіді.
4. Виявляють наявність самовиправлень:
 - заміни одних слів іншими, більш точними;
 - повернення до пропущених сюжетних моментів.

УВАГА

Дослідження концентрації уваги

Стимульний матеріал: іграшки (напр.: машина, м'яч, лялька, відерце, зайчик).

Хід дослідження. Перед дитиною розкладають іграшки. Після того, як вона їх розглянула, повертають спиною до столу й один предмет забирають. Малюк повинен сказати, якої іграшки не вистачає. Дослід повторюють 4-5 разів.

Форма протоколу (див. таблицю Е.8)

Таблиця Е.8

Протокол до методики «Дослідження концентрації уваги»

№ з/п	Відсутні предмети	Дії та вербальні реакції дитини	Примітки

Опрацювання результатів. Визначають рівень концентрації уваги, враховуючи правильність та швидкість розв'язання завдання, наявність та характер помилок:

- 1) високий рівень – дитина швидко орієнтується у завданні та знаходить правильну відповідь;
- 2) достатній рівень – допускає деякі помилки, тривалий час зосереджує увагу на завданні, вагається при визначенні предмету;
- 3) низький рівень – відчуває труднощі у визначенні предмету, якого не вистачає, потребує спонукання, повторення інструкції, безцільно маніпулює іграшками.

Вивчення активності уваги

Стимульний матеріал: 2 картинки з розбіжностями, які відрізняються 5-6 деталями.

Хід дослідження. Дитині пропонують картинки і дають достатньо часу для того, щоб вона могла розглянути їх: «Подивись уважно на малюнки і визнач, чим вони відрізняються». Якщо вказано лише частину розбіжностей, експериментатор дає стимулюючі запитання: «А що ще змінилось?».

Форма протоколу (див. таблицю Е.9)

Таблиця Е.9

Протокол до методики «Вивчення активності уваги»

№ з/п	Визначені розбіжності	Дії та вербальні реакції дитини	Примітки

Опрацювання результатів. Підраховують кількість виділених дитиною розбіжностей. Визначають наявність інтересу до виконання завдання, здатність до зосередження уваги, рівень спостережливості та активності уваги.

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Вивчення потреб. Методика «Семицвітна квітка»

Стимульний матеріал: паперова квітка з різнокольоровими пелюстками.

Хід дослідження. Дитині розповідають початок казки «Семицвітна квітка» і говорять: «Уяви, що до тебе завітала у гості чарівниця. Вона може виконати стільки твоїх бажань, скільки пелюсток у цієї квіточки. Які це бажання? Відривай по черзі кожен пелюсточку і загадай бажання».

Опрацювання та інтерпретація результатів. Визначають основні потреби та бажання дитини:

- а) прагматичні (хочу мати багато цукерок, морозива, іграшок, всього такого);
- б) прагнення самостійності (хочу робити все, що захочу, хочу швидше стати дорослим);
- в) прагнення володіти певними якостями (хочу бути красивим, розумним, сильним);
- г) прагнення до встановлення стосунків з іншими (хочу всім подобатись, щоб мене ніхто ніколи не сварив, хочу, щоб у мене було багато друзів).

Звертають увагу на їх групування у змістовні блоки.

Вивчення моральної спрямованості

Стимульний матеріал: 5 картинок із зображенням ситуацій, які підлягають моральній оцінці. Наприклад, епізод в автобусі: хлопчик робить вигляд, що не бачить бабусі, яка сидить біля нього, а дівчинка звільняє їй місце.

Хід дослідження. Експериментатор показує дитині картинки і говорить: «Розкажи про цей малюнок. Скажи, хто вчинив добре, а хто погано?». Після отриманої відповіді демонструє наступну ілюстрацію.

Опрацювання та інтерпретація результатів. Проводять якісний аналіз. Він полягає в:

- 1) оцінці розуміння дитиною вчинків інших людей;
- 2) визначенні її моральної орієнтації;
- 3) адекватності емоційних реакцій на моральні норми.

САМОСВІДОМІСТЬ

Бесіда. Орієнтовні запитання:

1. Я пропоную пограти у гру, наче ми з тобою не знайомі і будемо знайомитись. Мене звати ... А тебе?
2. Ти хлопчик чи дівчинка?
3. Уяви, що перед тобою дзеркало. Подивись у нього й опиши себе.
4. Що ти знаєш про свої якості характеру?
5. Ти любиш, коли тебе хвалять? Спробуй похвалити сам себе.
6. Давай ще пограємо. Я буду називати слова, а ти говори, підходять вони тобі чи ні: гарний, сумний, веселий, справедливий, добрий, злий, товариський та ін.
7. Ти собі подобаєшся?
8. Що ти вмієш робити? А що не вмієш?
9. Що ти любиш робити? Коли виростеш, що будеш робити?
10. Що не любиш робити?
11. У тебе є заповітна мрія? Ти можеш поділитися цим секретом зі мною?
12. Тебе часто сварять? Ти після цього ображаєшся?
13. Яким би ти хотів бути?

Форма протоколу (див. таблицю Е.10)

Таблиця Е.10

Протокол до проведення бесіди

№ з/п	Запитання дослідника	Відповіді дитини	Примітки

Опрацювання та інтерпретація результатів

1. Визначають рівень розвитку когнітивного, емоційно-ціннісного та регулятивного компонентів самосвідомості:
 - а) що дитина знає про себе (когнітивний компонент);
 - б) як вона ставиться до себе – з повагою, симпатією, інтересом чи навпаки і яке ставлення очікує з боку оточуючих (емоційно-ціннісний компонент);
 - в) чи вміє планувати свої дії та контролювати поведінку (регулюючий компонент).
2. Порівнюють співвідношення позитивних і негативних якостей.

3. Аналізують, наскільки обґрунтованими є якості, перераховані дитиною, чи немає суперечливості у самохарактеристиці особистісних якостей.
4. Визначають механізми формування «Я-образу»:
 - а) орієнтація на думку вчителів, батьків, однолітків;
 - б) аналіз своїх вчинків;
 - в) порівняння себе з іншими;
 - г) приписування бажаних якостей).
 - д) З'ясовують захисні механізми.

Вивчення самооцінки за методикою Де-Гресфе

Стимульний матеріал: аркуш паперу із зображенням трьох кругів. Олівець.

Хід дослідження. Дитині пред'являють три кола, зображених на аркуші паперу. Перше коло означає її саму, друге – її товариша, третє – вихователя. Експериментатор пропонує провести лінії різної величини від кожного з трьох кіл донизу так, щоб сама довга дісталась найрозумнішому.

Опрацювання та інтерпретація результатів

1. Визначають рівень самооцінки:
 - а) завищений;
 - б) вище середньої;
 - в) адекватний;
 - г) нижче середньої;
 - д) занижений.
2. Аналізують особливості оцінки інших.
3. Виявляють соціальні установки щодо вихователів та однолітків.

Дослідження рівня домагань

Стимульний матеріал: аркуш паперу; набір кольорових олівців; три варіанти візерунків різного ступеню складності для зразку.

Хід дослідження. Дитині говорять: «Зараз ми будемо малювати. У мене три види завдань: ось легкі, ось середньої складності, ось важкі. Вибирай те, з яким ти зможеш впоратись і малюй». Усі завдання пропонують у закритих конвертах, тому, вибираючи, малюк не може бачити змісту завдання, а отже, розраховує свої сили та можливості

інтуїтивно. Після того, як робота виконана, знову пропонують зробити вибір.

Форма протоколу (див. таблицю Е.11)

Таблиця Е.11

Протокол до методики «Дослідження рівня домагань»

Вид діяльності	Ступінь складності обраного завдання	Успіх (+) чи неуспіх (-)	Висловлювання та поведінка досліджуваного

Опрацювання та інтерпретація результатів. Правильність розв'язання завдання значення не має. Важлива реакція дитини на свій успіх чи неуспіх. На основі експерименту роблять висновок, як змінюється рівень домагань за умови успіху чи невдачі. Залежно від цього, дітей поділяють на чотири групи:

- а) які вибирають після досягнення більш складні завдання, а після невдачі – прості;
- б) які мають тенденцію до вибору нескладних завдань незалежно від того, досягають вони успіху чи ні;
- в) які вибирають складні завдання незалежно від невдачі, що спіткала при виконанні;
- г) у яких досягнення чи недосягнення успіху не впливає на вибір завдання.

У нормі рівень домагань повинен підвищуватись при успішному виконанні та знижуватись при невдачах.

Методики, рекомендовані для дослідження пізнавальних процесів та особистості молодших школярів

МИСЛЕННЯ

Дослідження наочного-образного мислення. Робота з серіями сюжетних картинок.

Стимульний матеріал. Набір картинок:

1. Послідовні картинки з явним змістом сюжету.
2. Послідовні картинки з прихованим змістом сюжету.
3. Послідовні картинки з незавершеним кінцем дії.

Хід дослідження. Перед дитиною розкладають картинки у неправильному порядку, просять встановити їх послідовність і скласти розповідь. Під час виконання третього завдання, після встановлення послідовності подій, дитині пропонують придумати кінець розповіді: «Як ти гадаєш, що було далі? Чим закінчилась ця історія?»

Форма протоколу (див. таблицю Ж.1)

Таблиця Ж.1

**Протокол до методики
«Дослідження наочного-образного мислення»**

Варіант завдання	Послідовність, встановлена дитиною	Розповідь, складена за серією картинок	Примітки

Опрацювання результатів. Виявляють розуміння дитиною змісту ситуацій, особливості встановлення нею просторово-часових та причиново-наслідкових відношень, а також розуміння підтексту, прихованого змісту картинок. Аналізують процес виконання завдання: відповіді на запитання за картинкою, складання розповіді, емоційне ставлення до зображеного. Враховують характер наданої допомоги.

З цією метою аналізують такі показники:

1. Рівень розуміння причиново-наслідкових зв'язків (вміння встановлювати послідовність подій):
 - а) дитина відразу і правильно визначає послідовність подій, зображених у серії картинок (картинки розкладає у правильному порядку);

- б) потрібні певні форми допомоги (організуюча, стимулююча, у формі навідних запитань, навчаюча та ін.) (вказати які).
 - в) нездатна з'ясувати причиново-наслідкові зв'язки, а отже – встановити послідовність подій.
2. Обсяг сприймання (кількість картинок, які дитина може одночасно утримувати у полі зору):
- а) утримує 5-6 картинок;
 - б) утримує 3 картинки;
 - в) 2 і менше.
3. Наявність помилкових версій:
- а) помилкові версії коригує сама;
 - б) помилкові версії виправляє на основі непрямих підказок експериментатора;
 - в) помилки не помічає.
4. Складання зв'язної розповіді за картинкою (серією картинок)
- а) дитина дає правильну розгорнуту відповідь;
 - б) складає коротку розповідь;
 - в) розповідь складає за навідними запитаннями;
 - г) мовленнєвий супровід відсутній.
5. Особливості мовлення (зв'язність, граматична правильність, лаконічність чи тенденція до зайвої деталізації, емоційність, вплив минулого досвіду, інші особливості).

Дослідження логічного мислення. Методика «Прості аналогії»

Стимульний матеріал: бланки з серією логічних завдань (див. таблицю Ж.2–Ж.4)

Таблиця Ж.2

Бланк № 1 до методики «Прості аналогії»

човен вода	сани ...	ковзани ...	літак ...	потяг ...
потяг пар	автомобіль ...	трамвай ...	стратостат ...	яхта ...
заєць морква	корова ...	ведмідь ...	білка ...	кіт ...
любов ненависть	чорний ...	поразка ...	темрява ...	праця ...

Бланк № 2 до методики «Прості аналогії»

<u>дерево</u> гілка	<u>лампа</u> свічка	<u>цвях</u> молоток	<u>рука</u> палець	<u>чобіт</u> нога
<u>день</u> ніч	<u>ніч</u> зорі	<u>чоботи</u> шкіра	<u>радість</u> смуток	<u>озеро</u> берег
<u>добро</u> зло	<u>радість</u> посмішка	<u>літо</u> зима	<u>сльози</u> гнів	<u>церква</u> добро
<u>сміливість</u> хоробрість	<u>льотчик</u> відважний	<u>війна</u> мир	<u>військо</u> солдат	<u>інтерес</u> цікавість

Хід дослідження. Проводять дві серії експерименту.

1 серія. Пропонують бланк №1 і висловлюють прохання вставити замість крапок пропущені слова так, щоб усі інші пари були схожими до першої.

2 серія. Пропонують бланк №2 і просять до пари з лівої колонки підібрати схожу з правої.

Форма протоколу

Протокол до методики «Прості аналогії»

№ серії	Запропоновані пари слів	Пари, підібрані досліджуваним	Мотивація вибору	Примітки

Опрацювання результатів

1. Аналізують здатність розуміти логічні зв'язки.
2. Визначають характер встановлених дитиною зв'язків (за зовнішніми, істотними, функціональними ознаками).
3. Фіксують наявність помилок та з'ясовують їх характер.
4. Звертають увагу на особливості міркувань. Фіксують вияви паралогічності, порушення цілеспрямованості та критичності мислення.
5. Виявляють рівень гнучкості мислення, здатність до переключення (при переході від одного типу завдання до іншого).

Дослідження словесно-логічного мислення. Тексти з прихованим змістом.

Стимульний матеріал: тексти для роботи з дітьми.

Лев і лисиця

Лев захворів і не міг виходити зі свого дому. Тоді він почав запрошувати звірів до себе у гості. Запросив і лисицю. Але вона до будинку не ввійшла, а зупинилась на порозі... Лев запитав: „Чому ти не заходиш?» А вона йому відповідає: „Я бачу багато слідів, які ведуть до твого дому, але зовсім не бачу слідів, які би йшли від нього назад ...»

Запитання:

1. Чому лисиця не ввійшла до будинку хворого лева?
2. Що означали сліди?

Будівельники

Задумали звірі побудувати міст. Кожний з них подав свою пропозицію. Заєць сказав: «Міст потрібно будувати з лози. По-перше, його легше будувати, а по-друге, дешевше коштуватиме». «Ні, – заперечив ведмідь, – краще будувати міст зі старого дуба. Він буде міцним і довговічним». «Це все несуттєво, – сказав осел, – нам потрібно вирішити головне питання: як його будувати – вздовж чи впоперек ріки? «

Запитання:

1. Хто подав найкращу пропозицію?
2. Чи дійсно, питання, поставлене ослом, було головним?

Хід дослідження. Дитині зачитують розповідь і просять відповісти на запитання, запропоновані вкінці тексту.

Форма протоколу (див. таблицю Ж.5)

Таблиця Ж.5

Протокол до методики

«Дослідження словесно-логічного мислення»

№ з/п	Назва оповідання	Запропоновані запитання	Відповіді досліджуваного	Примітки

Опрацювання результатів. Визначають рівень розуміння дитиною явного та прихованого змісту оповідань, усвідомлення головної думки творів. Рівень розуміння визначають за мірою

самостійності мислення, продуктивністю використання різних видів допомоги (класифікація Н.М. Стадненко):

1. Повне самостійне розуміння, що передбачає правильні відповіді дитини на всі запитання.
2. Розуміння при використанні допомоги, що організує мисленнєву діяльність.
3. Розуміння з використанням допомоги, що спрощує завдання.
4. Часткове розуміння, коли дитина правильно відповідає лише на деякі запитання, не дивлячись на допомогу.
5. Нерозуміння розповіді. Дитина при наданні допомоги не дає правильної відповіді на жодне із запитань.

ПАМ'ЯТЬ

***Дослідження опосередкованого запам'ятовування.
Методика А. Леонт'єва.***

Стимульний матеріал: 24 кольорових карточки із зображенням предметів; 15 слів для запам'ятовування.

Слова для запам'ятовування: дощ, відповідь, горе, сила, театр, сварка, гра, ранок, загін, зустріч, праця, сусід, свято, вибори, пожежа.

Картки з малюнками: стілець, телефон, зошит, лампа, олівець, квітка, капелюх, дерево, картина, літак, будинок, дзеркало, трамвай, стіл, ключ, м'яч, кінь, умивальник, пір'я, сокира, поливальниця, граблі, лопата, склянка.

Хід дослідження. Дитині пропонують запам'ятати 15 слів за опорними картинками. Експериментатор розкладає картинки, називає слово і просить відібрати ту з них, яка допоможе запам'ятати і пригадати задумане слово (наприклад, слово «навчання» – картинка «зошит», слово «обід» – картинка «хліб»). Почергово пропонують усі 15 слів.

Коли всі відібрані картинки відкладені, досліджуваного повідомляють, що слова потрібно буде пригадати через деякий час. Через 40-60 хвилин дослідник показує у довільному порядку кожну картинку і просить сказати, до якого слова вона була відібрана. Дитину запитують, як карточка допомогла пригадати відповідне слово.

Форма протоколу (див. таблицю Ж.6)

Протокол до методики О. Леонтєєва

№ з/п	Запропоноване слово	Підібрана картинка	Пояснення дитиною логічного зв'язку між словом та картинкою	Примітки

Опрацювання результатів. Визначають рівень сформованості опосередкованого запам'ятання:

- а) 1 рівень – перерахування предметів, зображених на картинках;
- б) 2 рівень – правильне відтворення слів, що не мають абстрактного значення («ліс», «кішка»), помилки у відтворенні абстрактних та узагальнюючих слів («радість», «вибори»).
- в) 3 рівень – неточне відтворення більшості слів зі збереженням їх змісту чи початкового смислового зв'язку з картинкою.
- г) 4 рівень – точно та безпосереднє відтворення.

Дослідження обсягу смислової пам'яті.

Стимульний матеріал: текст для запам'ятовування.

До школи

Оленка встала сьогодні раніше від усіх (1). Сьогодні вона йде до школи уперше (2). Дівчинка швидко поснідала (3). Перевірила, чи складені у портфель букварик та зошити (4). Вдягнула нову шкільну форму (5). Мама зав'язала дівчинці блакитні стрічки (6). З чарівними рожевими трояндами у руках Оленка вийшла на вулицю (7). Вона всміхнулася ласкавому ранішньому сонечку (8) і поспішила до школи (9). А перед школою на ґанку вже вирувала гомінлива юрба школярів (10).

Хід дослідження. Дитину просять прослухати та запам'ятати розповідь, не виконуючи ніяких записів. Після закінчення читання досліджуваний занотовує або переказує все, що запам'ятав.

Форма протоколу (див. таблицю Ж.7)

Таблиця Ж.7

Протокол до методики «Дослідження обсягу смислової пам'яті»

Зміст тексту, відтвореного	К-ть відтворених	К-ть спотворень і	Примітки

дитиною	одиниць	привнесень	

Опрацювання результатів

1. Підраховують кількість відтворених смислових одиниць (простих речень). У нормі обсяг смислової пам'яті повинен бути не меншим за 6-7 смислових одиниць з 10-ти запропонованих.
2. Фіксують порядок відтворення та логічну послідовність речень.
3. Звертають увагу на кількість привнесень, спотворень змісту розповіді.
4. Аналізують засоби, використані дитиною для заучування тексту.

УВАГА

Вивчення стійкості та розподілу уваги. Методика Бурдона

Стимульний матеріал: малюнковий бланк коректурної проби.

Хід дослідження. Дитині пропонують бланк коректурної проби.

Серія 1. Дослідження стійкості уваги. Дають завдання, простежуючи рядок за рядком, викреслювати два предмети (наприклад, зображення яблук і груш). За сигналом дитина починає працювати. Одночасно включають секундомір. Після закінчення кожної хвилини експериментатор ставить вертикальну лінію у тому місці бланку, де учень зупинився. Відлік хвилин необхідний для встановлення динаміки стійкості уваги.

Серія 2. Дослідження розподілу уваги. Переглядаючи коректурну пробу, досліджуваний повинен знайти і закреслити певний предмет (наприклад, зображення сливи), а інший предмет (наприклад, зображення горіха) підкреслити. Після закінчення кожної хвилини експериментатор ставить вертикальну лінію.

Форма протоколу (див. таблицю Ж.8)

Таблиця Ж.8

Протокол до методики

№ серії	№ хвилини	Кількість рядків	Кількість помилок	Примітки

Опрацювання результатів. Після виконання завдання підраховують кількість помилок (коректур) у кожному рядку за визначений час. Стійкість та розподіл уваги визначають за формулою:

$$Q(R) = \frac{S}{m}, \text{ (Ж.1),}$$

де $Q(R)$ – показник стійкості (розподілу); S – кількість рядків; m – загальна кількість помилок.

У нормі стійкість (розподіл) уваги наближається до одиниці.

Вивчення переключення уваги. Методика Горбова

Стимульний матеріал: дві червоно-чорних таблиці Шульте-Горбова, які містять 49 чисел (25 червоних та 24 чорних).

Хід дослідження.

1 серія – досліджуваному пропонують показати за таблицею №1 числа чорного кольору у зростаючому порядку.

2 серія – досліджуваному пропонують показати за таблицею №1 числа червоного кольору у нисхідному порядку.

3 серія – досліджуваного просять почергово показувати за таблицею №2 числа червоного кольору у порядку зростання та числа червоного кольору у порядку спадання.

Форма протоколу (див. таблицю Ж.9)

Таблиця Ж.9

Протокол до методики

№ серії	Час виконання завдання	Кількість помилок	Примітки

Опрацювання результатів. Спочатку визначають сумарний час, витрачений на виконання першої та другої серій експерименту. Потім встановлюють різницю між сумарним часом та часом, витраченим на розв'язання третього завдання. Отримана різниця і є часом переключення.

$$T \text{ перекл.} = T_3 - (T_1 + T_2) \text{ (Ж.2),}$$

де T_1 – час, затрачений на виконання 1 серії дослідження; T_2 – час, затрачений на виконання 2 серії дослідження; T_3 – час, затрачений на виконання 3 серії дослідження.

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Вивчення потреб. Методика «Вибір бажань» М.П. Матвєєвої

Стимульний матеріал: набір карток із вказаними на них бажаннями:

А. Прагматичні бажання.

- Хочу мати багато цукерок, морозива, всього такого.
- Хочу гарно, по-модному одягатись.
- Хочу мати багато іграшок.
- Хочу бути багатим.
- Хочу їздити по світу, бачити різні міста, країни.
- Хочу мати велосипед.

Б. Прагнення самостійності.

- Хочу, щоб дорослі не примушували мене робити те, що мені не подобається.
- Хочу мати можливість робити все, що захочу.
- Хочу швидше закінчити школу.
- Хочу швидше стати дорослим.
- Хочу, щоб всі зрозуміли, що я вже дорослий.
- Хочу бути повністю самостійним.

В. Прагнення володіти певними якостями.

- Хочу бути красивим.
- Хочу бути самим сильним.
- Хочу бути розумним.
- Хочу, щоб у мене була сила волі.
- Хочу знати, який у мене характер.
- Хочу виправити свої погані риси характеру.

Г. Прагнення до встановлення певних стосунків з іншими.

- Хочу, щоб мене всі любили.
- Хочу, щоб мене ніхто ніколи не сварив.
- Хочу, щоб у мене було багато хороших друзів.
- Хочу знати, хто хороший, а хто поганий.
- Хочу, щоб мене розуміли.
- Хочу подібатись дівчаткам (хлопчикам).

Хід дослідження. Дитині пропонують у довільному порядку набір карток з різноманітними бажаннями і просять вибрати з них найбільш

значимі. Якщо бажань дуже багато, дитину просять вибрати з них 5-6, самих істотних.

Інструкція. «На картках вказані різноманітні бажання та прагнення. Прочитай уважно кожне. Які бажання є найбільш важливими для тебе? Уяви, що до тебе завітала у гості чарівниця. Вона може виконати 5 твоїх бажань. Які це бажання?»

Опрацювання та інтерпретація результатів. Визначають основні потреби та бажання дитини. Звертають увагу на їх групування у змістовні блоки.

Вивчення мотивів навчальної діяльності

Стимульний матеріал: карточки із зображенням ситуацій, які відображають мотиви навчання школярів (для хлопчиків і дівчаток).

Хід дослідження. Експериментатор розповідає дитині оповідання, де описує мотиви навчальної діяльності учнів. Розповідь підкріплює сюжетними картинками, які зображують дітей у відповідних ситуаціях:

Одного разу хлопчики (дівчатка) розмовляли про школу. Перший хлопчик сказав:

– Я ходжу до школи тому, що мене мама примушує. Якщо б не мама, то я б туди не ходив (картка №1 – зовнішній мотив).

Другий хлопчик відповів:

– Я навчаюсь тому, що мені подобається дізнаватись багато цікавого. Навіть якби школи не було, я би однаково читав різні книги» (картка №2 – пізнавальний мотив).

– А мені подобається у школі тим, що там весело і багато дітей, з якими можна гратись, – втрутився у розмову третій хлопчик (картка №3 – соціально-ігровий мотив).

– Мені добре у школі тим, що тут мене всі вважають дорослим. Коли я був у дитячому садочку, мене всі вважали малюком, – розповідав четвертий хлопчик (позиційний мотив – картка №4).

– Я вчуся тому, що це потрібно. Без вчення ніякої справи не зробиш, а вивчишся – зможеш стати ким мрієш, – міркував п'ятий хлопчик (картка №5 – мотив професійної спрямованості).

Шостий хлопчик сказав:

– Я ходжу до школи, тому що отримую там високі оцінки (картка №6 – мотив досягнення).

Після завершення розповіді експериментатор дає такі запитання:

1. А як по-твоєму, хто з них правий? Чому?
2. З ким із них ти хотів би разом вчитись? Чому?
3. З ким із них ти хотів би разом гратись? Чому?

Відповідаючи, дитина відбирає відповідні картки.

Форма протоколу (див. таблицю Ж.10)

Таблиця Ж.10

**Протокол до методики
«Вивчення мотивів навчальної діяльності»**

№	Запитання експериментатора	Здійснений вибір та його пояснення	Вид мотиву	Примітки
1.	Хто з дітей, по-твоєму, правий?			
2.	З ким із них ти хотів би разом вчитись?			
3.	З ким із них ти хотів би разом гратись?			

Опрацювання та інтерпретація результатів. Перша карточка, відібрана дитиною, відображає провідний мотив навчальної діяльності, дві інші – найбільш дійові мотиви навчання.

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СФЕРА

Вивчення страхів за допомогою методу незакінчених речень

Стимульний матеріал: Бланк із незакінченими реченнями:

- Коли я думаю про школу ...
- Коли я йду до школи ...
- Коли дзвонить дзвоник ...
- Коли я бачу вчителя ...
- Коли у нас контрольна ...
- Коли закінчуються уроки ...
- Коли я відповідаю біля дошки ...
- Коли я отримую двійку ...
- Коли вчитель запитує, я ...

Хід дослідження. Дитині пред'являють бланк і пропонують закінчити речення. Метод незакінчених речень використовується для діагностики страхів у різних сферах спілкування та діяльності школяра.

Опрацювання та інтерпретація результатів.

1. Визначають характер та інтенсивність страхів.
2. З'ясовують зміст страхів:
 - а) побоювання «бути не тим»;
 - б) страх зробити помилку;
 - в) страх отримати погану оцінку;
 - г) страх конфлікту з однолітками;
 - ґ) страх покарання з боку батьків, вчителя.

Вивчення вольової сфери. Методика психічного насичення А. Карстен

Стимульний матеріал: подвійний аркуш білого паперу в клітинку, ручка.

Хід дослідження. Дитині пропонують у кожній клітинці паперу малювати кружечки. Обсяг роботи і час, протягом якого потрібно заповнювати клітинки, не уточнюють.

Інструкція: «Постарайся намалювати так багато кружечків, як тільки зможеш. І ми відразу ж завершимо роботу».

Форма протоколу (див. таблицю Ж.11)

Таблиця Ж.11

Протокол до методики психічного насичення А. Карстен

№ з/п	Час між відволіканнями	Характер відволікань	Кількість заповнених клітинок (між відволіканнями)	Примітки
Всього:				

Опрацювання та інтерпретація результатів.

Експериментатору потрібно звернути увагу на такі особливості:

1. Тривалість виконання завдання.
2. Кількість заповнених клітинок.
3. Час, коли розпочались відволікання. Кількість відволікань.
4. Мотивацію та характер завершення завдання.

САМОСВІДОМІСТЬ

Вивчення самооцінки

Стимульний матеріал: зображення сходів, які складаються з п'яти сходинок. Олівець.

Хід дослідження. Дитині показують малюнок і пояснюють, що на першій сходинці знаходяться самі розумні люди, на другій – просто розумні, на третій – не розумні і не дурні, на четвертій – нерозумні, а на п'ятій – самі нерозумні. Після пояснення запитують:

1. На яку сходинку ти поставиш себе? Відміть хрестиком. Маму? Вчительку? Друга?

Опрацювання та інтерпретація результатів

1. Визначають рівень самооцінки:
 - а) завищений;
 - б) вище середньої;
 - в) адекватний;
 - г) нижче середньої;
 - д) занижений.
2. Аналізують особливості оцінки інших.
3. Виявляють соціальні установки щодо вчителів, батьків, однолітків.

Вивчення регулюючого компоненту самосвідомості. Методика визначення локусу контролю

Стимульний матеріал: 4 картини із зображенням несприятливих ситуацій:

1. Лавка поламалась і хлопчик впав з неї.
2. Дівчинка зачепилась за цвях у паркані та розірвала спідничку.
3. У хлопчика розлилась фарба.
4. Дитина впала з санчат.

Хід дослідження. Експериментатор показує по черзі картини і запитує: «Розкажи, що зображено? Чому виникла така ситуація? Хто у ній винний? А як би ти вирішив таку проблему?»

Форма протоколу (див. таблицю Ж.12)

Протокол до методики «Визначення локусу контролю»

№ з/п	Зміст ситуації	Реакції та висловлювання дитини	Локус контролю	Примітки

Опрацювання та інтерпретація результатів. Визначають (опосередковано), якій сфері дитина приписує причини своїх невдач – собі (інтернальний локус контролю) чи зовнішньому оточенню (екстернальний локус контролю):

- а) якщо дитина пояснює, що причини невдач у лавці, паркані, санчатах, фарбі, тобто невдачі не залежать від персонажів, очевидно вона ще не вміє оцінювати себе і контролювати свої дії;
- б) якщо дитина бачить причину у самому герої і пропонує потренуватись, підрости, набратись сил, покликати на допомогу, значить у неї розвинуті навички самоконтролю та самооцінювання;
- в) якщо дитина бачить причину невдач і в герої і в об'єкті, це може говорити про хорошу здатність до різнобічного аналізу ситуацій.

Можлива також ситуація, що дитина сприймає подію як неминуче явище: «Так мало статись», «Нічого страшного». Це свідчить про безсторонній та неупереджений аналіз ситуації.

**Методики, рекомендовані для дослідження
пізнавальних процесів та особистості старших школярів**

МИСЛЕННЯ

Дослідження логічного мислення. Методика «Виділення суттєвих ознак».

Стимульний матеріал: бланк з набором слів.

1. Сад (рослини, садівник, пес, паркан, земля).
2. Ріка (берег, риба, рибалка, мул, вода).
3. Міста (автомобіль, будівля, натовп, вулиця, велосипед).
4. Хлів (сіновал, кінь, дах, скотина, стіни).
5. Куб (кути, креслення, сторона, камінь, дерево).
6. Ділення (клас, ділене, олівець, дільник, папір).
7. Обручка (діаметр, алмаз, прохання, округлість, штамп)
8. Читання (почерк, книга, картина, друг, слово).
9. Газета (правда, додатки, телеграма, папір, редактор).
10. Гра (карти, гравці, штрафи, покарання, правила).
11. Війна (аероплан, танк, битва, автомати, солдати).

Хід дослідження. Інструкція: «Серед слів у дужках, виберіть два, без яких не може існувати слово, що знаходиться перед дужками».

Форма протоколу (див. таблицю 3.1)

Таблиця 3.1

Протокол до методики «Виділення суттєвих ознак»

№ з/п	Зміст завдання	Виділені дитиною слова	Пояснення вибору	Примітки

Опрацювання результатів. Виявляють здатність досліджуваного відокремлювати суттєві ознаки предметів від явищ несуттєвих, другорядних.

Дослідження словесно-логічного мислення. Методика «Складні аналогії»

Стимульний матеріал: бланк з 20-ма парами слів, пов'язаних між собою абстрактними зв'язками; шифр.

Шифр:

1. Вівця-стадо
2. Малина-ягода
3. Океан-море
4. Світло-темнота
5. Отруєння-смерть
6. Ворог-супротивник

Таблиця 3.2

Ключ до тесту «Складні аналогії»

1	Страх-втеча	1 2 3 4 5 6	2	Помста-підпал	1 2 3 4 5 6
3	Фізика-наука	1 2 3 4 5 6	4	Десять-число	1 2 3 4 5 6
5	Правильно-вірно	1 2 3 4 5 6	6	Плакати-ревіти	1 2 3 4 5 6
7	Грядка-город	1 2 3 4 5 6	8	Розділ-роман	1 2 3 4 5 6
9	Пара-два	1 2 3 4 5 6	10	Спокій-рух	1 2 3 4 5 6
11	Слово-фраза	1 2 3 4 5 6	12	Сміливість-геройство	1 2 3 4 5 6
13	Бадьорий-в'ялий	1 2 3 4 5 6	14	Прохолода-мороз	1 2 3 4 5 6
15	Свобода-воля	1 2 3 4 5 6	16	Обман-недовіра	1 2 3 4 5 6
17	Країна-місто	1 2 3 4 5 6	18	Спів-мистецтво	1 2 3 4 5 6
19	Похвала-лайка	1 2 3 4 5 6	20	Полиця-шафа	1 2 3 4 5 6

Хід дослідження. Методика складається з двох частин: шифру та ключа (див. таблицю 3.2). Досліджуваному пропонують на бланку 20 пар слів, які пов'язані між собою абстрактними зв'язками. На ньому ж у квадраті «Шифр» розміщені 6 пар слів. Після того, як досліджуваний визначить відношення між словами у парі, йому потрібно знайти аналогічну пару у квадраті «Шифр» і обвести кружком відповідну цифру. Час виконання – 3 хвилини.

Опрацювання результатів. Оцінка виставляється відповідно до кількості правильних відповідей. Ключ: 5, 2, 6, 1, 4, 6, 3, 4, 5, 2, 6, 1, 4, 6, 3, 3, 5, 2, 3.

Вивчення процесу узагальнення.

Стимульний матеріал: бланк з групами слів (по 5 слів у групі), у кожній з яких 4 слова об'єднані між собою за істотними ознаками, а п'яте слово – зайве.

1. Стіл, стілець, ліжка, шафа, підлога.
2. Молоко, вершки, сало, сметана, сир.

3. Черевики, чоботи, шнурівки, валянки, тапочки, пантофлі.
4. Молоток, обценьки, пила, сокира.
5. Солодкий, гарячий, кислий, гіркий, солений.
6. Береза, сосна, дуб, ялина, дерево.
7. Літак, віз, людина, корабель, велосипед.
8. Василь, Федір, Семен, Іванов, Петро
9. Сантиметр, метр, кілограм, кілометр, міліметр.
10. Токар, вчитель, лікар, книга, космонавт.
11. Глибокий, високий, світлий, низький, мілкий.
12. Будинок, мрія, машина, корова, дерево.
13. Скоро, швидко, поступово, квапливо, поспішно.
14. Невдача, хвилювання, поразка, крах, провал.
15. Ненавидіти, обурюватись, розуміти, гніватись.

Хід дослідження. Досліджуваному пропонують прочитати слова та викреслити зайве – те, яке не підходить до інших за змістом.

Форма протоколу (див. таблицю 3.3)

Таблиця 3.3

Протокол до методики «Вивчення процесу узагальнення»

№ з/п	Зміст завдання	Виділене зайве слово	Обґрунтування вибору	Узагальнююча ознака, на основі якої об'єднані інші слова	Примітки

Опрацювання результатів. Визначають тип та рівень узагальнення, враховують характер наданої дитині допомоги та вміння її використовувати.

Типи узагальнення (за класифікацією Н.М. Стадненко):

- 1) ситуативний;
- 2) узагальнення-групування:
 - а) форма наочного узагальнення;
 - б) форма образного узагальнення;
- 3) понятійний тип.

Рівні узагальнення:

- 1) перерахування предметів, які ввійшли до обох груп;
- 2) позначення родовою назвою предметів однієї групи і перерахування предметів другої групи;
- 3) позначення родовою назвою обох груп виділених об'єктів.

Дослідження швидкості перебігу розумових процесів

Стимульний матеріал: секундомір, бланк з 5-ма колонками слів по 10 слів у кожній (див. таблицю 3.4):

Таблиця 3.4

Дослідження швидкості перебігу розумових процесів

П-ро	Д-р-во	П-л-а	Дз-о-ик	К-с-в-ця
Г-ра	З-м-к	О-р-ч	А-р-са	В-с-о-ок
П-ле	К-м-нь	К-р-он	А-а-іс	В-и-е-ь
К-са	С-р-й	З-р-о	К-и-а	А-е-ь-ин
Т-ло	П-р-г	В-й-а	Т-а-а	С-а-ця
П-ля	Х-л-д	Гр-м-да	К-у-ка	Ч-р-и-а
В-ра	П-с-к	Ш-х-ар	С-е-я	К-п-с-а
С-жа	Ч-б-т	Б-л-а	Т-у-а	Ч-р-в-ик
Д-ша	З-л-нь	Б-л-он	А-у-а	Г-м-а-ія
М-ре	Л-к-р		В-ш-я	К-н-о-а

Хід дослідження. Досліджуваному пропонують вставити пропущені літери у слова. Експериментатор відмічає час, витрачений на обмірковування кожного окремого слова і на роботу з усім рядом. Відмічають час, витрачений на виконання завдання у цілому.

Форма протоколу (див. таблицю 3.5)

Таблиця 3.5

Протокол до методики

«Дослідження швидкості перебігу розумових процесів»

№ з/п	Час, витрачений на роботу з кожним рядом	Слова, що викликали труднощі у досліджуваного	Примітки

Опрацювання результатів. Для кожного ряду будується графік, що відображає кількість часу, необхідного для знаходження порушених літер у словах.

ПАМ'ЯТЬ

Дослідження процесу механічного запам'ятовування

Стимульний матеріал: десять коротких односкладових чи двоскладових слів, що не мають між собою ніякого логічного зв'язку: лис, пісок, кінь, стіл, сік, вишня, слон, гора, дах, мак.

Хід дослідження. Досліджуваному пред'являють та пропонують запам'ятати низку слів, не пов'язаних за змістом. Слова зачитують чітко, у повільному темпі (з інтервалом в 1 сек.). Відтворити їх дозволяють у будь-якому порядку. У протоколі фіксують порядок називання слів, кількість відтворених, утриманих та зайвих слів.

Після запису до протоколу слова пред'являють знову і результати знову записують. Цю процедуру повторюють до того часу, поки досліджуваний не запам'ятає всі слова. Отримані результати зображують на графіку у вигляді «кривої пам'яті».

Форма протоколу (див. таблицю 3.6)

Таблиця 3.6

**Протокол до методики
«Дослідження процесу механічного запам'ятовування»**

№	Лис	Кінь	Сік	Слон	Дах	Пісок	Стіл	Вишня	Гора	Мак	Зайві слова
1	–	3	–	4	5	–	6	–	1	2	вовк
2	...										
3											
4											
5											
6											
...											
Через 1 год.											

Опрацювання результатів

За отриманим протоколом складають графік – «криву пам'яті». За формою кривої можна зробити висновок стосовно особливостей запам'ятовування. Так, у нормі, «крива пам'яті» має вигляд лінії, що поступово зростає, з піком у точці 2-3-4 (див. рисунок 1.)

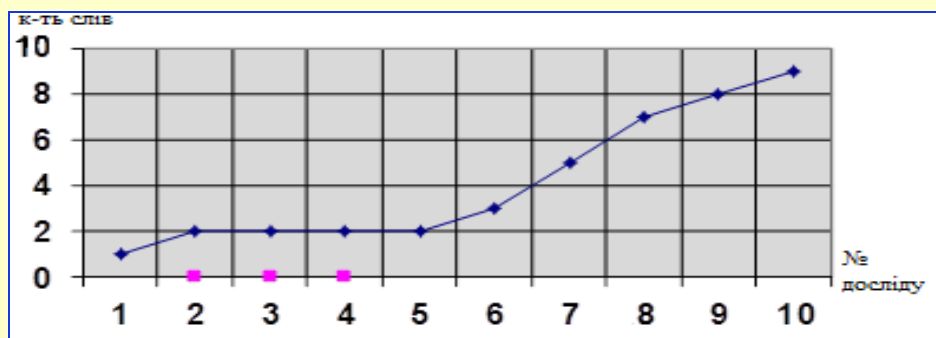

Рис. 3.1. Крива пам'яті

1. Визначають кількість слів, які дитина запам'ятала першого разу, під час другої, третьої та наступних спроб (у нормі з першого разу дитина запам'ятовує 6-7 слів і більше).
2. У протоколі фіксують час, коли починає знижуватись працездатність (якщо така ситуація має місце). У такому випадку дитина кожного разу запам'ятовує меншу кількість слів.

УВАГА

Вивчення стійкості уваги. Методика Бурдона

Стимульний матеріал: бланк літерної коректурної проби.

Хід дослідження. Учням пропонують бланк коректурної проби.

Серія 1. Дослідження стійкості уваги. Дають завдання, простежуючи рядок за рядком, викреслювати дві літери (наприклад: а, м). За сигналом дитина починає працювати. Одночасно включають секундомір. Після закінчення кожної хвилини експериментатор ставить вертикальну лінію у тому місці бланку, де учень зупинився. Відлік хвилин необхідний для встановлення динаміки стійкості уваги.

Серія 2. Дослідження розподілу уваги. Переглядаючи коректурну пробу, досліджуваний повинний знайти і закреслити певну літеру (наприклад, о), а іншу літеру (наприклад, н) підкреслити. Після закінчення кожної хвилини експериментатор ставить вертикальну лінію.

Форма протоколу (див. таблицю 3.7)

Таблиця 3.7

Протокол до методики

№ серії	№ хвилини	Кількість рядків	Кількість помилок	Примітки

Опрацювання результатів. Після виконання завдання підраховується кількість помилок (коректур) у кожному рядку за визначений час. Стійкість та розподіл уваги визначаються за формулою:

$$Q(R) = \frac{S}{m}, \quad (3.1),$$

де $Q(R)$ – показник стійкості (розподілу); S – кількість рядків; m – загальна кількість помилок;

У нормі стійкість (розподіл) уваги наближається до одиниці.

Дослідження концентрації уваги

Стимульний матеріал: таблиця з переплутаними лініями.

Хід дослідження. Дитині пропонують таблицю з 25-ма переплутаними лініями. Їй необхідно за допомогою зору простежити напрям кожної лінії та визначити, де вона закінчується. Обстеження починають з лінії №1. У протоколі по порядку записують номер початку та кінця лінії. Виконувати завдання дозволяють лише шляхом зорового контролю, не користуючись олівцем чи іншим предметом для стеження. На виконання завдання відводиться 7 хвилин.

Форма протоколу (див. таблицю 3.8)

Таблиця 3.8

Протокол до методики «Дослідження концентрації уваги»

№ з/п	Номер початку лінії	Номер кінця лінії	Особливості виконання завдання	Примітки

Опрацювання результатів. Визначається кількість правильно простежених ліній. Оцінка виводиться за таблицею 3.9.

Таблиця 3.9

Оцінювання концентрації уваги

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
К-ть правильних відповідей	25	24	22-23	20-21	17-19	14-16	12-13	8-11	7

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Вивчення ціннісних орієнтацій. Методика М. Рокича

Стимульний матеріал: 2 набори карток з вказаними на них цінностями (див. таблицю 3.10).

Таблиця 3.10

Аналіз ціннісних орієнтацій

Набір А		Набір Б	
1.	Активне діяльне життя		Охайність, порядок у всьому
2.	Життєва мудрість		Вихованість
3.	Здоров'я		Високі домагання
4.	Цікава робота		Життєрадісність, почуття гумору
5.	Краса природи та мистецтва		Дисциплінованість
6.	Любов		Незалежність
7.	Матеріально забезпечене життя		Непримиренність до недоліків
8.	Хороші та вірні друзі		Освіченість
9.	Соціальне визнання		Відповідальність
10.	Пізнання		Раціоналізм
11.	Продуктивне життя		Самоконтроль
12.	Розвиток, робота над собою		Сміливість у відстоюванні поглядів
13.	Розваги		Сила та твердість волі
14.	Незалежність, самостійність		Терпимість
15.	Щасливе сімейне життя		Широта поглядів
16.	Щастя інших		Чесність
17.	Творчість		Працелюбність, ефективність у справах
18.	Впевненість у собі		Доброта, чуйність

Методика ґрунтується на прямому ранжуванні списку цінностей. Дослідник М. Рокич розрізняє два класи цінностей:

1. Термінальні (цінності-цілі) – переконання у тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути.
2. Інструментальні (цінності-засоби) – переконання у тому, що певному образу дій чи властивості особистості потрібно надавати перевагу у будь-якій ситуації.

Хід дослідження. Дитині пред'являють по чергово 2 списки цінностей. Кожна цінність записана на окремій карточці. Їх досліджуваний впорядковує у порядку значимості для себе.

Інструкція: «Зараз тобі буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням життєвих цінностей та принципів. У житті кожна людина

одними принципами керується більше, іншим надає меншу значимість. Твоє завдання – розкласти всі цінності у порядку значимості для себе».

Опрацювання та інтерпретація результатів. Аналізуючи ієрархію цінностей досліджуваного, потрібно звернути увагу на їх групування у змістовні блоки (якщо таке групування відмічається). Так, наприклад, можуть виділятися «конкретні» й «абстрактні» цінності, цінності самореалізації, особистого життя. Інструментальні цінності можуть групуватись в етичні; цінності спілкування, справи; індивідуалістичні та конформістські. Психолог повинен спробувати «вловити» індивідуальну закономірність. Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити незрілість у досліджуваного системи цінностей або нещирість.

Вивчення світогляду та ідеалів

Хід дослідження. З школярем проводять бесіду з метою вивчення його ідеалів та переконань за заздалегідь підготовленим планом-конспектом.

Форма протоколу (див. таблицю 3.11)

Таблиця 3.11

Протокол до проведення бесіди

№ з/п	Запитання	Відповіді дитини	Примітки

Аналіз результатів бесіди. Під час аналізу враховують такі критерії:

1. Наявність ідеалів.
2. Якості ідеалу.
3. Сфера діяльності, до якої приписується.
4. Єдність ідеального образу (має збірне значення чи втілюється в одній людині).
5. Ставлення до ідеалу:
 - а) споглядально-захоплене;
 - б) пристрасно-діяльне.
6. Погляди на світ і суспільство, ціннісне відношення до їх сфер:
 - а) моральна орієнтація дитини;
 - б) естетична орієнтація;

- в) релігійна орієнтація;
 - г) духовно-пізнавальна;
 - д) погляди на політико-економічні тенденції у суспільстві;
7. Погляди на місце людини у суспільстві. Усвідомленість своїх суспільних прав та обов'язків.
 8. Життєві принципи та позиції.
 9. Широта та глибина світогляду.
 10. Відсутність (наявність) суперечностей у поглядах.

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СФЕРА

Вивчення тривожності

Стимульний матеріал: 12 чистих карток.

Хід дослідження. Дитині пред'являють пусті картки і просять записати на кожній з них ситуації, які викликають неприємно-тривожні переживання. Після виконаної роботи просять впорядкувати картки у порядку зниження тривоги.

Інструкція: «Ситуації, з якими ти часто зустрічаєшся у житті, можуть бути приємними, а можуть викликати хвилювання, тривогу, страх. Поміркуй і напиши на кожній картці свої переживання... Впорядкуй всі ситуації від найбільш до найменш неприємної».

Форма протоколу (див. таблицю 3.12)

Таблиця 3.12

Протокол до методики «Вивчення тривожності»

Ранг	Ситуації, які викликають тривогу	Вид тривожності	Примітки

Опрацювання та інтерпретація результатів

1. Підраховують кількість ситуацій, що стосуються кожного виду тривожності:
 - а) *шкільної* – страхів, пов'язаних зі школою, спілкуванням на рівні «учень-вчитель» (відповідати біля дошки; брати участь в олімпіадах, конкурсах);
 - б) *самооцінювальної* – ситуацій негативної оцінки особистості (чути критику, глузування, оцінюватись вчителем, брати участь у рейтингах);

в) *міжособистісної* – пов'язаної з ситуаціями спілкування (виступати на шкільних святах, на сцені, спілкуватись з старшокласниками).

2. Визначають рівень кожного виду тривожності:

- а) висока;
- б) помірна;
- в) низька.

Вивчення вольової сфери. Методика психічного насичення А. Карстен

Стимульний матеріал: подвійний аркуш білого паперу в клітинку, ручка.

Хід дослідження. Дитині пропонують у кожній клітинці паперу малювати кружечки. Обсяг роботи і час, протягом якого потрібно заповнювати клітинки, не уточнюють.

Інструкція: «Постарайся намалювати так багато кружечків, як тільки зможеш. І ми відразу ж завершимо роботу».

Форма протоколу (див. таблицю 3.13)

Таблиця 3.13

Протокол до методики психічного насичення А. Карстен

№ з/п	Час між відволіканнями	Характер відволікань	Кількість заповнених клітинок (між відволіканнями)	Примітки
Всього:				

Опрацювання та інтерпретація результатів.

Експериментатору потрібно звернути увагу на такі особливості:

1. Тривалість виконання завдання.
2. Кількість заповнених клітинок
3. Час, коли розпочались відволікання. Кількість відволікань.
4. Мотивацію та характер завершення завдання.

САМОСВІДОМІСТЬ

**Вивчення когнітивного компоненту самосвідомості.
Написання твору «Який Я?»**

Стимульний матеріал: чистий аркуш паперу в лінійку і ручка.

Хід дослідження. Дитині пропонують написати твір про себе, орієнтуючись на такі пункти:

1. Хто я?
2. Інтереси.
3. Характер.
4. Вміння.
5. Яким (якою) я є?
6. Яким (якою) я хочу бути?
7. Друзі.

Опрацювання та інтерпретація результатів. За результатами дослідження проводиться контент-аналіз – розбір смислових одиниць тексту. Критеріями його є:

1. Виділення інформативних одиниць.
2. Підрахунок їх загальної кількості.
3. Класифікація інформативних одиниць залежно від модальності:
 - приєднувальна складова;
 - диференційна складова (якості характеру, особливості поведінки).
 - особистісний смисл (найбільш значима сфера, інтереси, ідеали).
4. Обґрунтованість якостей, перерахованих дитиною.
5. Диференційованість «Я-образу».
6. Механізми формування «Я-образу»
 - орієнтація на іншу думку (вчителів, батьків, товаришів);
 - аналіз своїх дій, вчинків, їх мотивів;
 - порівняння себе з іншими, з ідеалом;
 - приписування бажаних якостей.
7. Співвідношення позитивних і негативних якостей.
8. Послідовність «Я-образу» (стійкий чи суперечливий).
9. Наявність захисних механізмів
 - відмови писати твір;

- скритості у написанні твору;
- однієї модальності;
- невеликого розміру твору (залежить як від захисних механізмів, так і від рівня інтелекту).

10. Наявність щеплення понять (наприклад, говорить «розумний», маючи на увазі «слухняний» та ін.)

**Вивчення емоційно-ціннісного компоненту самосвідомості.
Методика «Особистісний диференціал»**

Стимульний матеріал: бланк зі списком позитивних і негативних якостей, властивих людині (див. таблицю 3.14).

Таблиця 3.14

Аналіз особистісних якостей

№ з/п	Якості характеру	+2	+1	0	-1	-2	Якості характеру	№ з/п
1	Добрий						Злий	1
2	Чесний						Нечесний	2
3	Веселий						Сумний	3
4	Охайний						Неохайний	4
5	Сильний						Слабкий	5
6	Сміливий						Боягузливий	6
7	Чуйний						Бездушний	7
8	Щедрий						Скупий	8
9	Товариський						Замкнутий	9
10	Врівноважений						Запальний	10

Досліджуваному пропонують охарактеризувати себе, відповісти на запитання «Яка ти людина?» (без використання бланку) і тільки після цього дають бланк. Необхідно переконатись, що дитині зрозуміло значення слів, записаних у ньому. Вона повинна відповісти на запитання:

- Яку людину можна назвати доброю?
- Яку людину можна назвати веселою?
- Яку людину можна назвати сумною? та ін.

Відповіді фіксують у протоколі. Потім пояснюють завдання. Дають таку інструкцію: «Перед тобою бланк, на якому написані слова, що означають риси характеру. Прочитай уважно і подумай, які риси характеру властиві тобі найбільше. Зроби відмітку у відповідній колонці. Наприклад, якщо ти дуже добрий, то хрестик потрібно

поставити у колонку «+2», якщо просто добрий – у колонку «+1» , якщо не добрий і не злий – у колонку «0», якщо злий – у колонку «-1», дуже злий – «-2»

Експериментатор переконується у тому, що учень зрозумів інструкцію і пропонує її виконати.

Інтерпретація результатів. Аналізуючи результати, визначають особливості самооцінки дитиною своїх особистісних якостей.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Навчальне електронне видання

ГОНЧАРУК Наталія Миколаївна

доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ОНУФРІЄВА Ліана Анатоліївна

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ЧАЙКОВСЬКА Оксана Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНА ПСИХОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 053 Психологія

Електронне видання

Підписано 14.12.2022. Гарнітура "Arial".
Об'єм даних 1,3 Мб. Обл.-вид. арк. 3. Зам. № 1003.

Видавець і виготовлювач Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.